

SCREENING AF
KULTURMILJØER
**SKANDERBORG
KOMMUNE**

PROJEKTTEAM

Mogens A. Morgen

Simon Ostenfeld Pedersen

Sidse Martens Gudmand-Høyer

Nina Ventzel Riis

Mathilde Kirkegaard

Frida Nielsine Bommenskjold Thomsen

Mette Boisen Lyhne

Projektet udføres af Arkitektskolen Aarhus med støtte fra Realdania.

Rapporten må ikke gengives, undtagen i sin helhed, uden godkendelse fra Arkitektskolen Aarhus.

FORORD

Arkitektskolen Aarhus satte med projektet Screening af Danmarks Kulturmiljøer fokus på kulturmiljøer og bebyggede helheder i Danmark. Formålet med en screening, er at udvælge særligt værdifulde kulturmiljøer, og med projektet at pege på de værdier og udviklingspotentialer, som den byggede kulturarv rummer.

Kulturmiljøer handler ikke blot om bevaring, men skal have værdi for mennesker i dag. De fysiske spor i kulturmiljøerne fortæller stedspecifikke og ofte kraftfulde historier, som potentielt kan styrke lokale erhverv og tiltrække turister og tilflyttere, såfremt deres fortællekraft aktualiseres og aktiveres.

Projektets ambition er at tilvejebringe et strategisk og metodisk overblik, hvormed kommunerne kan identificere kulturmiljøernes værdier. De lokale fortællinger synliggøres og bliver derved et redskab til at aktivere kulturmiljøerne som en ressource for udvikling i kommunerne.

Gennem en dialogbaseret proces med de kommuner som Arkitektskolen Aarhus har besøgt, er der udviklet en metode til Screening af Kulturmiljøer (SAK). Målet er at tilvejebringe et håndterbart redskab, der på enkel vis kan anvendes af kommunerne, som er myndighed på kulturmiljøområdet.

Kulturmiljøerne i Danmark rummer store bygningskulturelle værdier med mange spændende kulturhistoriske fortællinger. Ved at sætte disse fortællinger i spil kan vi sammen bevare og udvikle kulturmiljøernes store iboende potentialer.

SCREENING AF DANMARKS KULTURMILJØER

Kulturmiljøer har en unik sammensætning af stedbundne fortællinger og potentialer, der kan udvikles som styrkepositioner i kommunen. Kulturmiljøer giver os en forståelse af, hvem vi er, og hvor vi kommer fra. Og udvikling af kulturmiljøernes bygningskultur kan være en god forretning – ikke alene for den enkelte ejer, men også for omkringliggende boliger og kommunen som helhed, fordi kulturmiljøerne kan skabe øget livskvalitet og økonomisk værdi i forhold til turisme, erhverv og bosætning.

Arkitektskolen Aarhus har tidligere gennemført en strategisk screening af kulturmiljøer i 52 kommuner i forbindelse med forskningsprojektet - Screening af Danmarks Kulturmiljøer. Nærværende rapport bygger videre på dette arbejde og er udført som en del af forskningsprojektet *Bæredygtige Kulturmiljøer* på Arkitektskolen Aarhus, der undersøger hvordan vores værdifulde kulturmiljøer og den arkitektoniske kulturarv kan spille en aktiv rolle i en mere bæredygtig udvikling af vores byer og landdistrikter.

Hertil har Arkitektskolen Aarhus udviklet metoden Screening Af Kulturmiljøer (SAK). Metoden, der er koordineret med danske og internationale værdisætningsmetoder, er udviklet med henblik på den kommunale planlægning og private rådgivere, men værktøjet kan tilpasses andre formål.

Screeningsmetoden kombinerer eksisterende registreringer med faglig viden og besigtigelser af kulturmiljøerne, som de foreligger i dag. Kulturmiljøerne vurderes ved en værdisætning af deres kulturhistoriske værdi, arkitektoniske værdi og integritetsværdi. På baggrund heraf vurderes kulturmiljøernes samlede fortællerværdi, der danner grundlag for en nuanceret udvælgelse og prioritering. Heri indgår også en stillingtagen til kulturmiljøernes egenskaber for at fremme turisme, bosætning, erhverv og kultur, som kan udgøre et stærkt udviklingspotentiale for den enkelte kommune.

På baggrund heraf er der for udvalgte kulturmiljøer lavet en detaljeret kulturmiljøanalyse, der indeholder en beskrivelse af kulturmiljøet, dets fortælling, dets værdier, bærende elementer og egenskaber samt anbefalinger for en fremtidig fokusering. Kulturmiljøanalysen indeholder fire diagrammer, der viser kulturmiljøets afgrænsning og oversigt, kulturmiljøets værdifulde strukturer, kulturmiljøets værdifulde bygninger samt anbefalinger til fremtidig fokusering af kulturmiljøet.

Metoden er udviklet i dialog med kommuner, museer og andre interessenter og vil løbende blive opdateret som en del af forskningsprojektet. I tilknytning til projektet holder Arkitektskolen Aarhus kurser for fagfolk om kulturmiljøer.

METODE TIL SCREENING AF KULTURMILJØER (SAK)

SCREENINGSKRITERIER

- 1) Kulturmiljøet skal være udpeget, eller kunne overvejes som udpegning, i kommunen
- 2) Kulturmiljøet skal indeholde et bebygget miljø eller helhed (ikke enkeltstående bygninger, monumenter, gravhøje, ruiner, voldsteder, diger eller lign.)
- 3) Kulturmiljøet skal rumme en bærende fortælling, der kan opleves på stedet gennem synlige spor

RAPPORTENS INDHOLD

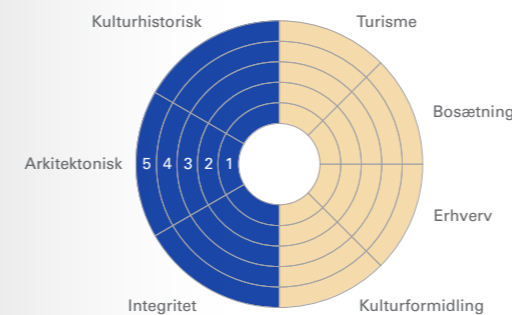
Denne rapport indeholder et skema over kommunens kulturmiljøer, kort- og billedmateriale samt uddybende kulturmiljøanalyser for udvalgte kulturmiljøer i kommunen. Skemaet sammenfatter vurderingen af det enkelte kulturmiljøets værdier og egenskaber:

KULTURMILJØETS VÆRDIER skal være aflæselige i dag og baserer sig på en vurdering af følgende tre værdiparametre, der rangeres fra 1 til 5, hvor 1 er lavest og 5 højest:

- **Kulturhistorisk værdi:** Hvordan vurderes kulturmiljøets historiske betydning og kulturhistoriske fortællerværdi?
- **Arkitektonisk værdi:** Hvordan vurderes kulturmiljøets rumlige, formmæssige og arkitektoniske kvaliteter?
- **Integritetsværdi:** Hvordan vurderes kulturmiljøets helhed og sammenhæng?

KULTURMILJØETS EGENSKABER er en indikator for iboende egenskaber ved et kulturmiljø. Kulturmiljøets egenskaber vurderes ud fra følgende fire kategorier, der rangeres fra 1 til 5, hvor 1 er lavest og 5 er højest:

- **Turisme:** Har kulturmiljøet særlige egenskaber, der kan fremme turisme og/eller turismerelateret virksomhed?
- **Bosætning:** Har kulturmiljøet særlige egenskaber, der kan rumme bosætning og/eller være en ressource for tilflytning?
- **Erhverv:** Har kulturmiljøet særlige egenskaber, der kan rumme og/eller være en ressource for virksomheder og erhverv?
- **Kulturformidling:** Har kulturmiljøet særlige egenskaber inden for formidling af kulturoplevelser og/eller aktivering af stedets fortælling?

KULTURHISTORISKE HOVEDTRÆK I SKANDERBORG KOMMUNE

De kulturhistoriske temaer er gennemgående hovedtræk, som har spillet en væsentlig rolle for egnens udvikling. Temaerne er karakteristiske for flere af de screenede kulturmiljøer, der i kraft af deres fysiske fremtræden afspejler bærende fortællinger i kommunen.

Kulturlandskaber

Landskabet i Skanderborg Kommune karakteriseres ved et kuperet terræn med vide udsigter over højdedrag og dalbunde, som blev dannet under den sidste istid langs den Østjyske Israndslinje. Egnen har store sammenhængende naturområder og mange søer, forbundet i et netværk af åer og vandløb. De mange søer og å-løb har skabt gunstige forhold for vandmølle drift, der stadig i dag vidner om den tidlige industri i egnen. Vestermølle og Rye Mølle er to gode eksempler på bevarede vandmøller, hvor sammenhængen mellem vand og landskab er aflæselig.

En række af kommunens kulturmiljøer vidner om menneskets bosætning, brug og kultivering af omgivelserne, både i lokalt og nationalt kulturhistorisk perspektiv. Dyrehaven og Slotsholmen fortæller om de lokale forhold helt tilbage fra middelalderen, mens Himmelbjerget, er et nationalt symbol for etableringen af Grundloven og Danmarks rejse mod demokratiet.

Magt og tro

I 1100-tallet blev der stiftet en række klostre langs Gudenåen i Søhøjlandet, blandt andet Øm Kloster, der med tiden blev et af Danmarks rigeste klostre. Flere af hovedgårdene der indgår i screeningen har tidligere hørt under Øm Kloster. Efter reformationen overgik en stor del af klostrenes møller og jorder til adelen. Som følge af rytterdistrikternes ophævelse og landboreformerne i slutningen af 1700-tallet fik bønderne mulighed for at erhverve sig deres egen jord.

Landsbyer og stationsbyer

Særligt for Skanderborg Kommune er de mange små landsbydannelse, der ligger spredt i det bakke landskab. Mange af Landsbyerne i kommunen

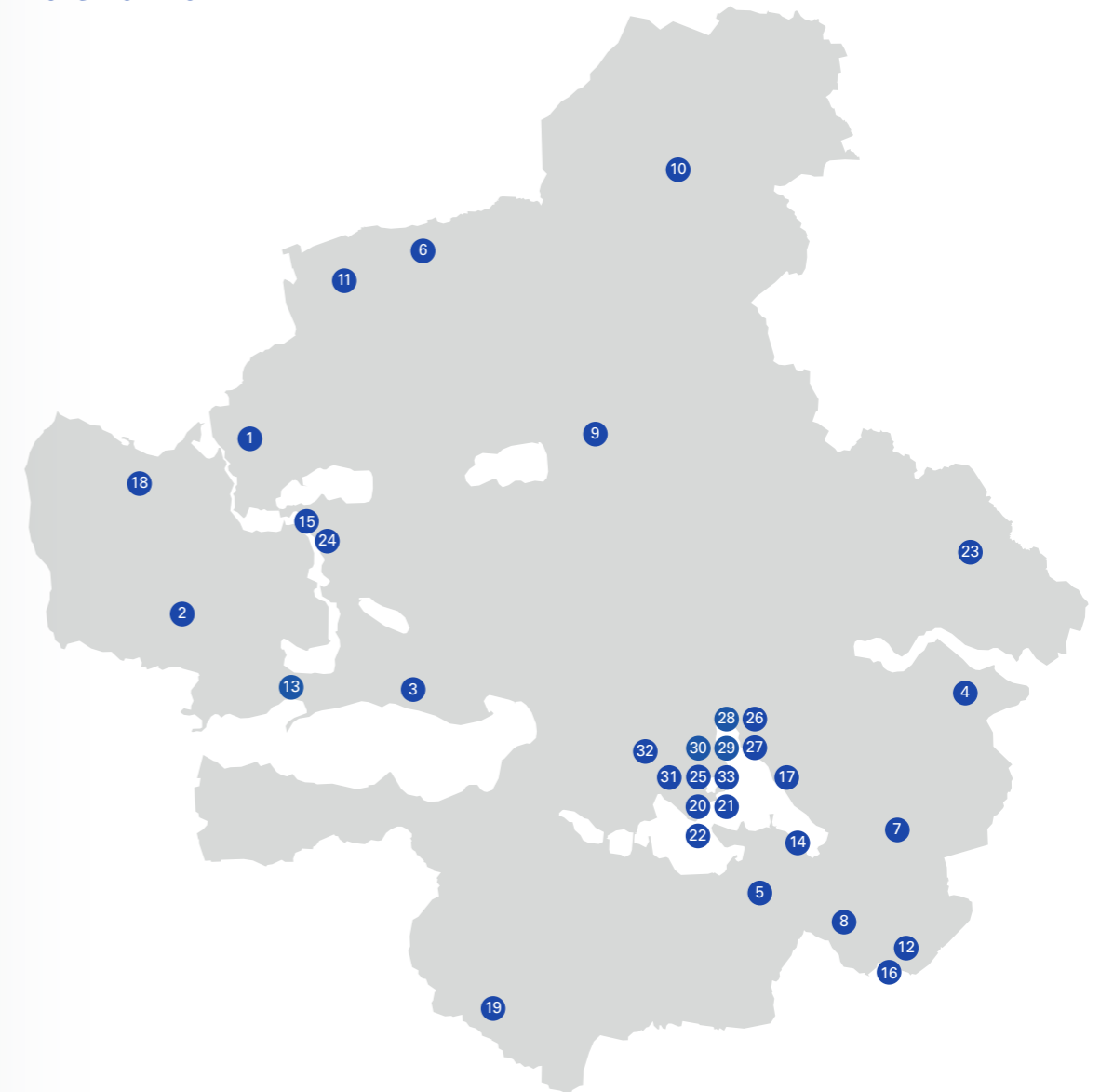
udmærker sig ved at være velbevarede i deres oprindelige bebyggelses- og infrastruktur. Et godt eksempel på en oprindelig landsby er Boes, der i høj grad har bevaret sin integritet.

Anlæggelsen af jernbanen i kommunen medførte nye infrastrukturelle muligheder og flere af de eksisterende landsbydannelse fik en opblomstring eller ligefrem større bymæssige udvidelse rundt om stationen. Hørning består dels af den oprindelige struktur, der dateres helt tilbage til vikingetiden, og dels af stationsbyen, der er opstået på baggrund af den øgede mulighed for handel, industri og håndværk.

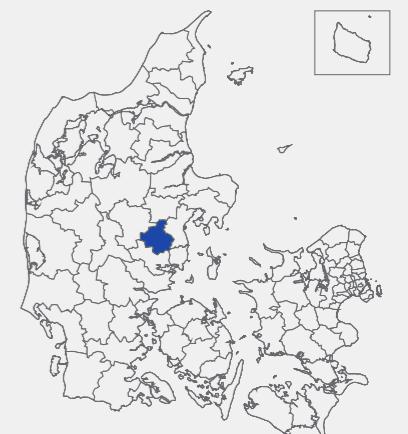
Byens udvikling

Skanderborg har rødder tilbage til begyndelsen af middelalderen og opstod mellem borgen Skanderborg, der blev opført på Slotsholmen i syd, og til landsbyen Skanderup mod nord. Det antages, at Skanderup lå placeret i forbindelse med Skanderup Kirke, der ligger nord for byens nuværende centrum. Tiden som købstad har haft stor indflydelse på byens udvikling siden slutningen af 1500-tallet, mens industrialiseringen i midten af 1800-tallet betød en kraftig vækst. Med den gradvise udvidelse af Skanderborg kom nye kvarterer, der i dag repræsenterer forskellige perioder i byens historie og den sideløbende samfundsmæssige udvikling. Adelgade- og Borgergadekvarteret er et kulturmiljø fra Skanderborgs tid som købstad med betydelige kulturhistoriske værdier og høj integritet, mens Sølystkvarteret er et eksempel på et boligkvarter med funktionær-boliger fra begyndelsen af 1900-tallet med ensartede tidstypiske detaljer der giver området en sammenhængende karakter. Sølund, opført i 1935 og solitært beliggende nord for Dyrehaven, er et tidligt eksempel på den institutionaliserede socialforsorg. Vestergadekvarteret er et alment boligbyggeri, og et kulturmiljø der repræsenterer perioden 1940'erne og 1950'erne, i en tid med en stor stigning i boligbyggerier, der faldt sammen med Skanderborgs store vækstperiode i 1960'erne. I forlængelse af byens vækst blev der bygget nye skoler, institutioner og funktioner til de nye boligområder som Højvangens Torv opført i begyndelsen af 1970'erne.

SCREENEDE KULTURMILJØER I SKANDERBORG KOMMUNE

Region:	Region Midtjylland
Kommunenummer:	746
Indbyggertal:	65.138 (2023)
Største by:	Skanderborg (20.079 indbyggere i 2023)
Kulturmiljøer:	I Skanderborg Kommune er der på besigtigelsestidspunktet udpeget 52 kulturmiljøer, som indgår i Kommuneplan 2021-2032. Skanderborg Kommune er en sammenlægning af kommunerne Skanderborg, Ry, Galten og Hørning samt Voerladedegård Sogn i Brædstrup Kommune. Der er udgivet Kommuneatlas for den tidligere Skanderborg Kommune (1997). I forbindelse med nærværende projekt og i dialog med Skanderborg Kommune er der udarbejdet en liste med i alt 33 kulturmiljøer, som danner baggrund for screeningen.

BESIGTIGELSESSKEMA

Værdisætningen og potentiale vurderingen baserer sig på en vurdering fra 1 (lavest) til 5 (højest) på de forskellige parametre

ALLING

Alling ligger med sine jorder omgivet af Julsø, Knudsø og Gudenåen. Alling har fra middelalderen udgjort et selvstændigt sogn med en centralt beliggende romansk kirke i byen. Midt i landsbyen ligger resterne af en tidligere forte og gadekær. Alling har en tydelig stjerneudskiftning, hvor markskellene tydeligt markerer udskiftningen af jorden i 1782, der stråler ud fra byen i vifteform. De fleste gårde ligger omkring kirken og præstegården, og kun få er udflyttet.

GL. RYE

Gl. Rye ligger i et kraftigt kuperet terræn med Lyngbakkerne, et beskyttet naturområde, mod øst. I middelalderen var Gl. Rye en vigtig by med købstadsrettigheder og tilknytning til Øm Kloster. Sct. Søren's Kirke fungerede som valfartskirke, hvoraf i dag er bevaret et gotisk langhus, beliggende ved siden af det nyere tårn, tegnet af Hack Kampmann. Med jernbanens anlæggelse i 1871, stagnerede udviklingen i Gl. Rye til fordel for den nye Ry Stationsby.

BOES

Boes landsby er beliggende på et højt bakkeplateau med udsigt til Mossø mod syd. Boes er som landsbytype en slynget vejby, hvilket afspejles i forløbet langs Emborgvej, hvor byens huse og få gårde ligger tæt forbundet. Stjerneudskiftningen er fastholdt i mindre grad, og Boes har med tiden mistet flere af sine oprindeligt firlængede gårde. De fleste bygninger er mindre huse, og mod øst ligger byens nye skole fra 1900.

VITVED

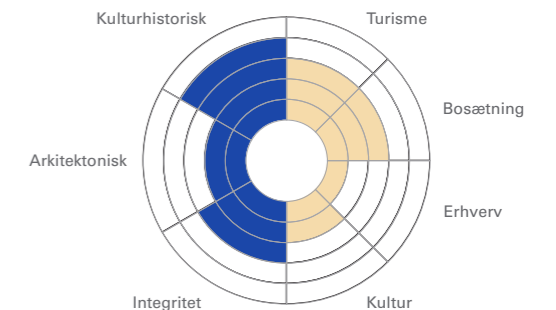
Fortelandsbyen ligger syd for Solbjerg Sø og er omgivet af et tidligere moselandskab. Bebyggelsen er placeret langs Vitvedgade, der slynger sig karakterfuldt i landskabet. Midt i byen ligger gadekæret og byens tidligere forte. Vitved har en velbevaret stjerneudskiftningsfigur, og de udflyttede gårde ligger fortsat i byens midte, hvilket bidrager til det velbevarede landsbymiljø.

KULTURMILJØETS VÆRDIER

KULTURMILJØETS EGENSKABER

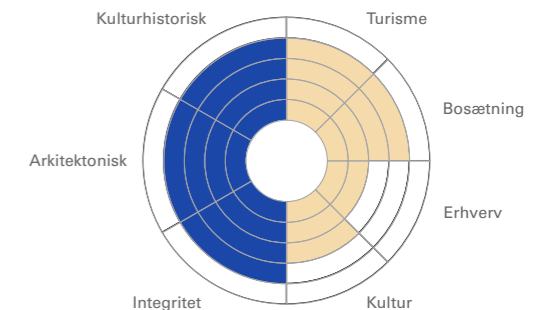
Bevaringsværdierne knytter sig til udskiftningsfiguren, de ældste af byens gårde og huse, skolen samt kirken. Mod øst har byen lidt stationsbypræg pga. det tidligere trinbræt. Landsbyen bærer dog også præg af omdannelser og nyere huse, hvoraf nogle er mindre tilpasset landsbyens karakter.

Alling er omgivet af en landskabsfredning, og landskabet og landsbyens bevaringsværdier fremhæver idealer om bosætning på landet. Alling er desuden beliggende på Himmelbjerggruten, hvilket styrker mulighederne for turisme.

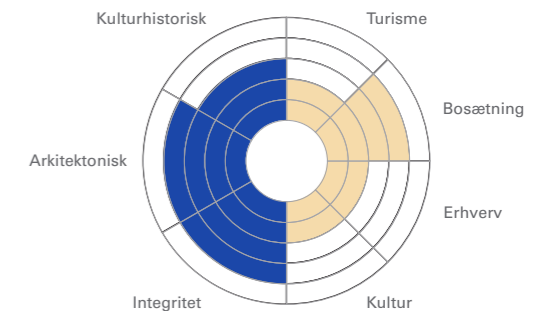
Gl. Rye har en velbevaret struktur, hvilket afspejles i byens mange bibeholdte bygninger. De kulturhistoriske elementer som Gl. Rye Mølle, Galgebakken og Rye Brugsforening tilfører kulturmiljøet stor værdi. I den sydlige del af Gl. Rye er byudviklingen fortsat, hvilket ikke er medtaget i afgrænsningen.

Gl. Rye rummer som kulturmiljø høj kulturhistorisk fortælle værdi, landskabelige værdier og velbevarede arkitektoniske værdier, der bidrager til et attraktivt landsbymiljø for både bosætning og turisme.

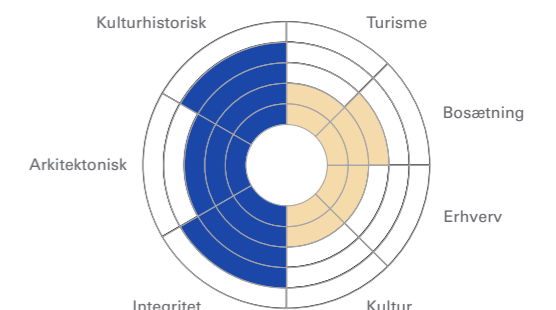
Boes har formået at udvikle sig inden for sin oprindelige landsbystruktur uden et klart bebyggelsesmønster, og der er kun tilføjet få nyere bebyggelser. Det snoede vejforløb og de velbevarede bygninger giver landsbyen sit karakteristiske træk. Den tidligere forte er nu delvist bebygget i harmoni med den øvrige bebyggelse.

Boes landskabelige placering, velbevarede landsbykarakter og landsbyhuse bidrager til et attraktivt kulturmiljø med egenskaber for bosætning samt i nogen grad turisme. Der er udarbejdet lokalplan for landsbyen og udpeget flere bevaringsværdige bygninger.

Den oprindelige bebyggelsesstruktur er velbevaret, dog bærer dele af bebyggelsen præg af at være bygget i nyere tid af middel arkitektonisk værdi. I den bebyggede del af miljøet skaber gårdstrukturernes intime gårdrum, og landsbyens gadekær er med til at forstærke landsbyfortællingen.

Vitved fortæller en vigtig del af Danmarks landbrugshistorie, der tegner sig tydeligt i landsbyens struktur, gårdene og i landskabet omkring landsbyen. For at sikre integriteten, anbefales det at stjerneudskiftningsfiguren omkring landsbyen ikke udstykes til bebyggelse.

5

BÅSTRUP

Båstrup er en lille landsby, beliggende på kanten af Fårbjerg i et meget kuperet landskab. Landsbyen, der blev udskiftet i 1783, rummer ganske få gårde og huse, placeret omkring et kraftigt slynget vejforløb.

6

LÅSBY, DEN OPRINDELIGE LANDSBY

Vejbyens struktur ses i fem firlængede gårde placeret ud til landsbyens hovedvej og bag kirken. Kirken ligger ud til en pladsdannelse, hvor også byens gamle kro findes. I udkanten af landsbyen ligger forsamlingshuset fra 1896. Mod nord er den skarpe afgræsning mellem landsbyen og landbrugsjorden intakt. Flere ældre træer og huse understøtter den gamle landsbystruktur.

7

HVOLBÆK

Hvolbæk er en mindre landsby hovedsageligt bestående af firelængede gårde. Indtil udskiftningen i 1778 drev gårdene bymarken i fællesskab, og i dag ses svage konturer af stjerneudskiftningen. Flere gårde er ombyggede, hvoraf få har bevaret stuehus og længer. Landskabet ved Hvolbæk er kuperet og præget af placeringen ved israndslinjen. Ved landsbyen ligger den store Hvolbæksten, der blev transporteret hertil af isen for omkring 20.000 år siden.

8

NISSUMGÅRD

Nissumgård indgik indtil 1767 i Skanderborg Rytterdistrikt og fik herefter status som herregård. Nissumgård er beliggende i et kuperet landskab omgivet af marker samt mindre gårde, hvoraf nogle har hørt til godset. Kernen i herregårdsmiljøet er et symmetrisk bygningsanlæg med en brostensbelagt gårdsplads. Mod nord ligger hovedbygningen og mod øst og vest findes to lange og hvidkalkede længer. Mod syd lukkes gården af en kampestensmur.

9

SOPHIENDAL OG VENG KLOSTERKIRKE

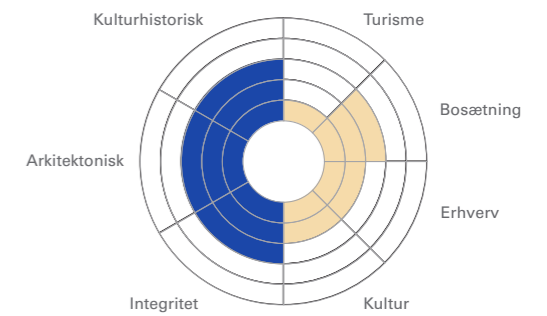
I middelalderen var gården underlagt Veng Kloster, og frem til 1767 gik Sophiendal under navnet Venggaard. Hovedgården fik sit nye navn, da den kom i privateje i 1768. Hovedbygning er opført 1875-1884 af Gottlob Rosenkrantz og tegnet af arkitekt H.B. Storck. Under 100 meter fra hovedbygningen ligger Veng Klosterkirke opført omkring 1100. Kirken er den eneste bevarede bygning fra klostret og regnes for en af Danmarks ældste klosterkirker.

● KULTURMILJØETS VÆRDIER

● KULTURMILJØETS EGENSKABER

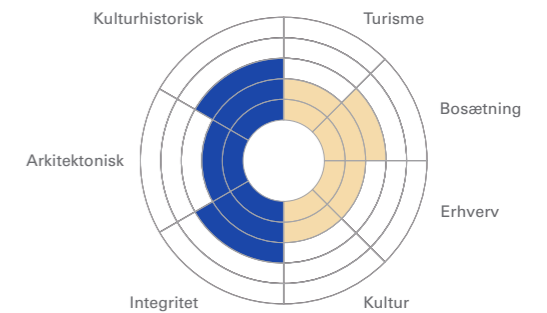
Langs det slyngede vejforløb ligger byens huse og gårde i varierende afstand til vejen. Flere bygninger er med tiden nedrevet eller ombygget, men der findes fortsat enkelte bevarede bindingsværksgårde. Landsbyen har udviklet sig med byggeri, som ikke er tilpasset det eksisterende og svækker miljøets værdi.

Båstrup har bevaret en aflæselig fortælling som slynget vejby i det kuperede landskab. Enkelte af byens gårde og huse understøtter fortællingens karakter og bidrager til landsbymiljøets atmosfære.

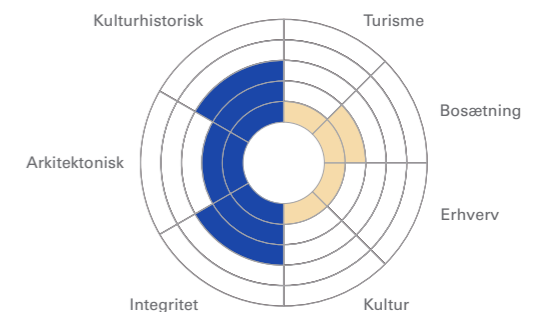
Den ældre bebyggelse og beplantning er vigtige for fortællingen om Låsby som en vejby med kirken placeret i midten. De ældre gårdes karakteristiske placering ud til hovedvejen, den bevarede vejstruktur og grænsen mellem landsby og agerjord er vigtige for stedets integritets- og kulturhistoriske værdi.

Fortællingen om vejbyen svækkes af nybyggeri i det åbne land samt af de nedrevne gårde og bebyggelser, der lå placeret ud til hovedvejen. Låsby har egenskaber inden for beboelse og mindre erhverv.

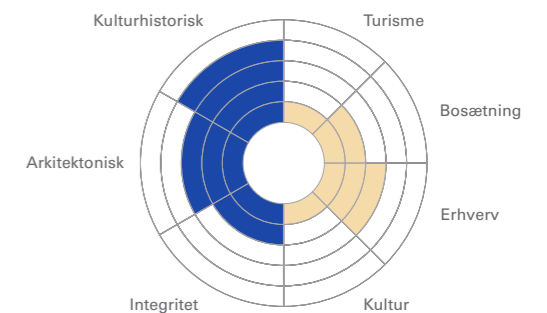
Landsbyens struktur er velbevaret, hvilket kan ses i vejforløbet og gårdenes placering. Flere af gårdene bærer præg af, at bygninger og gårdlænger er nedrevet eller ombygget, hvilket slører landsbyens oprindelige fortælling og arkitektoniske værdi.

Hvolbæks oprindelige landsbystruktur og de delvist bevarede gårde, giver et idyllisk præg. Fortællingen kan styrkes fremadrettet ved en større opmærksomhed på landsbyens ældre arkitektoniske elementer.

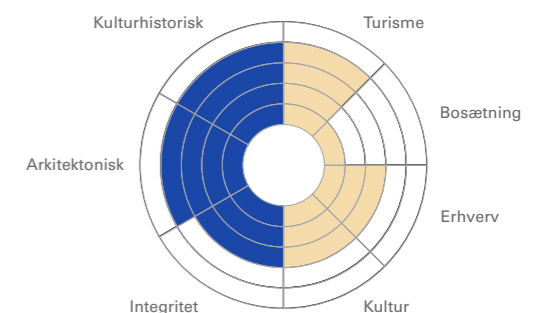
Det historiske ejerlav er svært at se i det nutidige landskab. Værdien af herregårdsmiljøet knytter sig til de hvidkalkede bygninger, herunder den klassicistiske hovedbygning fra 1854, gårdspladsen, de omkringliggende længer og ældre bygninger samt til parken nord for hovedbygningen fra omkring 1850.

Nissumgård drives i dag som et moderne landbrug, og der er ikke offentlig adgang til bygninger eller parken. Hovedbygningen er udpeget som bevaringsværdig. Vest for anlægget findes en række nyere driftsbygninger.

De bærende bevaringsværdier knytter sig til den trefløjede hovedbygning opført i nyrenæssancestil. I forlængelse af den nordlige længe ligger en af de bevarede staldlænger fra 1871. Staldlængen indgår i avlsgården, der ligger nord for hovedbygningen. Den ældste af disse er laden, som har en stor trempelkonstruktion.

Sophiendal drives i dag som hotel og Veng Klosterkirke er fungerende sognekirke. Hovedbygningen og kirken er i god stand, mens avlsgården og haven med stendiger er mindre bevarede. Den oprindelige park er i dag tilvokset, men konturerne kan findes i en række stengærder, og landskabet kan styrkes.

10

WEDELSLUND

Wedelslund ligger kontrastfuldt på kanten mellem åben mark og skov. Man ankommer til hovedgården via et langstrakt forløb gennem skoven hvilket medvirker til en privat ankomst. Wedelslund har tidligere hørt under Skanderborg Rytterdistrikt under navnet Sjelle Skovgaard. Hovedhuset er fredet og staldbygningerne bevaringsværdige. Siden 1920 har Wedelslund været ejet af samme familie.

11

KALBYGÅRD

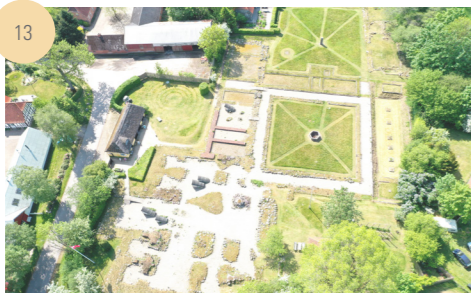
Kalbygård ligger i udkanten af landsbyen Flensted. Tidligere tilhørte hovedgården Øm Kloster og dernæst Skanderborg rytterdistrikt indtil 1767, hvorefter gården fik status som hovedgård. Hovedhuset har tidligere været et bindingsværkshus. I 1874 blev Kalbygård ombygget til et trefløjet anlæg af røde mursten, som brændte i 1906, hvorefter der blev opført et nyt hovedhus og to sidebygninger i nyklassicistisk stil, der i dag fremstår i god stand.

12

HERSCHENDSGAVE

Det tidligere kron- og ryttergods blev købt af Peder Hershend, som oprettede Herschendsgave i 1767. Den klassicistiske, murede hovedbygning med tårn er fra 1868. En mindre allé fører til porten i den grundmurede trelængede avlsgård fra 1843-1846. Umiddelbart mod øst ligger nyere driftsbygninger og bag hovedbygningen et parkareal med træbevoksning.

13

ØM KLOSTER

Øm Kloster var fra 1172 til 1536 kloster for Cistercienserordenen. Efter reformationen var det opsamlingskloster for jyske munke frem til klostret blev revet ned 1561. Fundamentrester viser tydeligt klosteranlæggets oprindelige størrelse og form. Klostret er anlagt på en smal landtange mellem Mossø og Gudensø, som munkene forbandt med etablering af lange kanaler, der stadig er delvist synlige i landskabet.

14

RING KLOSTER

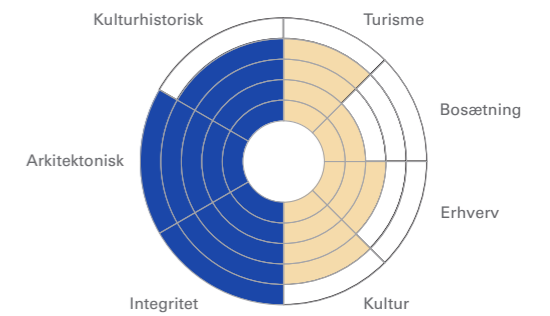
Ring Kloster var et benediktinernonnekloster beliggende ved Ring Kloster Å. Der findes ingen bygningsrester bevaret over jorden. Der hvor klostret en gang stod, står en stor lade i bindingsværk og en sammenbygget stald ud mod Ringklostervej. Den store bindingsværksslade fra 1818, som er beliggende på klostrets tidligere placering og tilhørte en tidligere gård, er fredet.

● KULTURMILJØETS VÆRDIER

● KULTURMILJØETS EGENSKABER

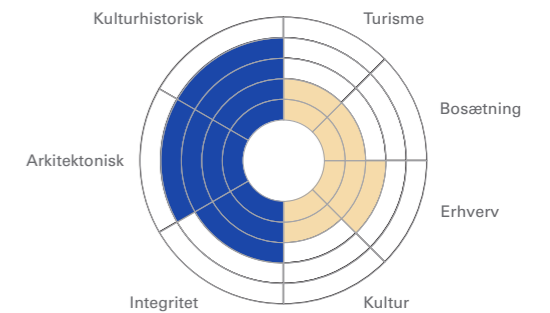
Den aksefaste placering af den trefløjede hovedbygning og staldbygningerne, danner tilsammen et generøst gårdrum. To store træer giver gårdrummet karakter og er rumskabende. Staldbygningerne er fritliggende og der er lange kig ud i landskabet. Bebyggelsen har høj integritet og arkitektonisk værdi.

I dag fungerer Wedelslund som et moderne landbrug med betydelige jordtilliggende. Derudover drives bed and breakfast og der huses et årligt veteranbiltræf. Begge funktioner kan tiltrække besøgende og aktivere Wedelslunds egenskaber inden for kultur og turisme.

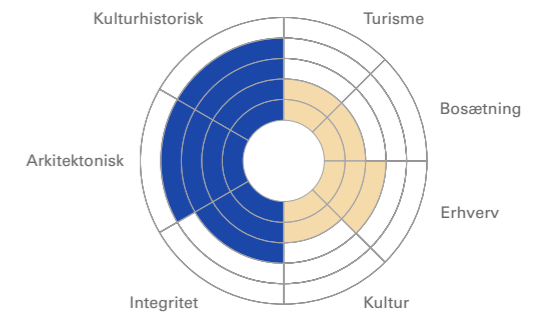
De arkitektoniske værdier styrkes bl.a. af en langstrakt ankomst via en allé, og den fritliggende hovedbygning der sammen med to sidebygninger og to store kastanjetræer, danner et symmetrisk gårdrum. Gårdrummets integritet svækkes af nyere, dominerende produktionsbygninger.

Til Kalbygård hører der en større grusgrav, hvor der er tilknyttet nyere produktionsbygninger, der er med til at styrke Kalbygårds egenskaber for erhverv. Desuden er der dukket arkæologiske fund op fra 375-750 e.Kr., der kunne danne grundlag for formidling af områdets historie.

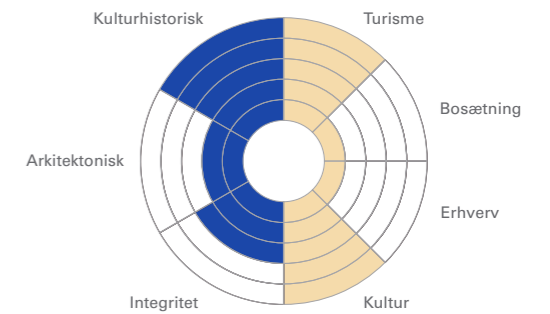
Sammenhængen mellem Herschendsgave og landsbyen er svær at aflæse i kulturmiljøet. Hovedbygningen og den ældre avlsgård er af høj arkitektonisk værdi. Pladsen foran hovedbygningen, avlsbygningerne, den ældre beplantning og agerjorden understøtter fortællingen om herregårdsmiljøet.

Herschendsgave drives i dag som landbrug og har store jordtilliggende. I fald der åbnes for besøg, har herregården potentiale i forbindelse med kulturformidling af stedets historie.

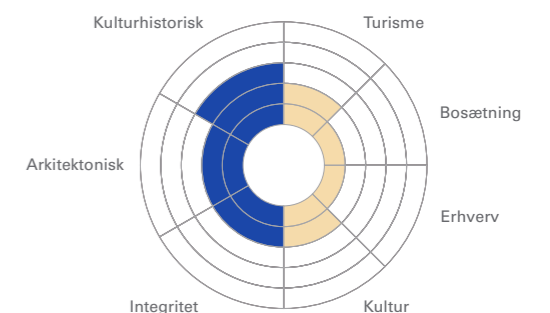
De bærende bevaringsværdier knytter sig til klosteranlæggets fundamenter og bygningsrester, der tydeligt markerer det store klostres form og struktur, samt til de delvist bevarede munkekalanaler, som har forbundet søerne omkring klostret, samt til haverne.

Øm Kloster er et velbesøgt fortidsminde og et museum, der hører under Museum Skanderborg, hvor klostrets historie og livet i klostret aktivt formidles.

De bærende bevaringsværdier ved Ring Kloster knytter sig til beliggenheden og kulturhistorien på stedet, men da ingen klosterbygninger eller strukturer er bevaret, er historien vanskelig at aflæse. I bygningerne kan man finde materialer fra de gamle klosterbygninger og tilhørende kirke.

Til trods for, at der ikke er bevaret bygningsdele af Ring Kloster, rummer kulturmiljøet en historisk fortælling knyttet til landskabet og stedet hvor klostret lå, der sammen med den fredede lade giver stedet en vis betydning som udflugtsmål.

15

RYE MØLLE

Vandmøller har været udbredt i områdets vandrige landskab. En af de ældste og største er Rye Mølle, hvis historie går tilbage til middelalderen. Rye Mølle har både været kornmølle og industrimølle, hvilket kan ses af de varierende bygninger. Miljøet består af møllebro og stemmeværk, der adskiller Birksø og Rye Mølle Sø, fiskestryg og det firlængede bygningsanlæg omkring gårdspladsen samt åleværket ved broens nordlige side.

16

HEDE MØLLE

I middelalderen hørte Hede Mølle, Vester Mølle, Røde Mølle og Hylke Mølle under Ring Kloster. Den to stokværk høje møllebygning ligger ud til åløb og mølledam. Beboelseshuset i bindingsværk med bagvedliggende have ligger ud til en gårdsplads samt nyere avlsbygninger. En offentlig vej fører gennem anlægget. En muret aftægtsbolig ligger på den anden side af mølledammen.

17

VESTER MØLLE

I middelalderen hørte Vester Mølle, Hede Mølle, Røde Mølle og Hylke Mølle under Ring Kloster. Møllegården består af et firfløjet muret anlæg. Bag møllebygningen ligger mølledammen og ved siden af beboelseshuset omgivet af et haveanlæg. Det store område gennemløbes af Sønderbækken, og dertil hører smedje, udstillingspavillon og den fredede træbygning, Riddersalen. Den tidligere hovedvej løber gennem gårdspladsen foran møllebygningen.

18

HIMMELBJERGET

I middelalderen tilhørte skovene omkring Himmelbjerget Øm Kloster. Senere blev Søhøjlandet kongens private jagtområde. Det første folkemøde blev afholdt her i 1839 af Steen Steensen Blicher. Senere købte Christian 8. Himmelbjerget og forærede det til det danske folk. Centralt på toppen står tårnet, der er opført i 1876, tegnet af arkitekt Ludvig Fenger. Tårnet er et mindesmærke til Frederik 7. som tak for grundloven i 1849.

19

EJER BAVNEHØJ

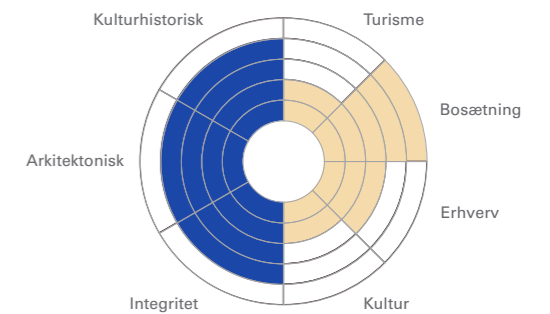
På toppen af Ejer Bavnehøj står et mindesmærke for genforeningen i 1920. Ejer Bavnehøj er et af landets højeste punkter, og på lang afstand ser man mindesmærket som et pejlemærke i landskabet. Tårnet fra 1924 er en dobbelt triumfbue, orienteret mod de fire verdenshjørner, og tegnet af Jens Kausten. Landskabet omkring mindesmærket er bearbejdet, og i 2010 åbnede der et ishus ved navn Møllehulet, der servicerer de besøgende.

● KULTURMILJØETS VÆRDIER

● KULTURMILJØETS EGENSKABER

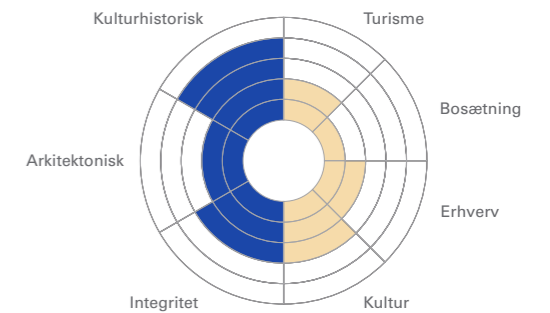
De bærende bevaringsværdier knytter sig til broen, stemmeværket og fiskestryget. Endvidere til alle bygninger i anlægget, der fortæller om Rye Møllens udviklingshistorie: Hovedbygningen fra 1840, den gamle hovedbygning, den lange bindingsværkslænge fra 1700-tallet samt de nye produktionsbygninger fra 1900-tallet.

Rye Mølle er et vidnesbyrd om dens strategisk vigtige placering ved vandet, hvor der har været produktion og fiskeri fra middelalderen til i dag. Rye Mølle er i dag i privat eje, hvor der er begrænset adgang til selve anlægget. Nord for anlægget er opført nyere rækkehuse.

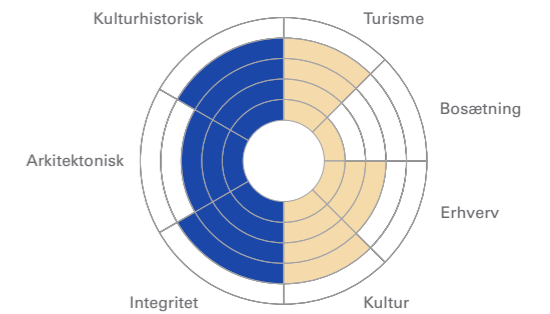
Hede mølle fortæller om den tidligere vandmølledrift i området. Det samlede anlæg med mølledam, møllebygning, beboelseshus, gårdsplads, avlsbygninger og aftægtshus fremstår helstøbt og har høj integritetsværdi og kulturhistorisk værdi. Den arkitektoniske værdi svækkes af bygningernes dårlige tilstand.

Møllen er i dag ude af drift og anlægget er privat bolig. Den offentlige vej giver mulighed for at opleve anlægget ved gennemkørsel. Hede Møllens fortælling kan styrkes såfremt bygningerne restaureres.

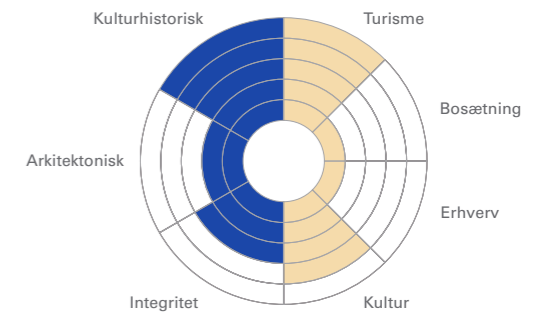
Det samlede anlæg fremstår intakt, og bevaringsværdierne knytter sig til beboelsen, møllegård med mølleværk, mølledam, avlslænger, gårdsplads og vejforløb. De rekreative arealer med tidligere restaurant, bådebro og den retablerede Sønderbæk formidler den senere udvikling til udflugtsmål og oplevelsescenter.

Vester mølle er i dag et oplevelses og kulturcenter, der formidler kulturmiljøets fortælling om både mølledrift, okkerproduktion og det med tiden rekreative udflugtsmål. Endvidere er der restaurant, værksteder, samlings- og foreningslokaler og et velanlagt, offentligt udeareal, der sikrer nutidigt brug.

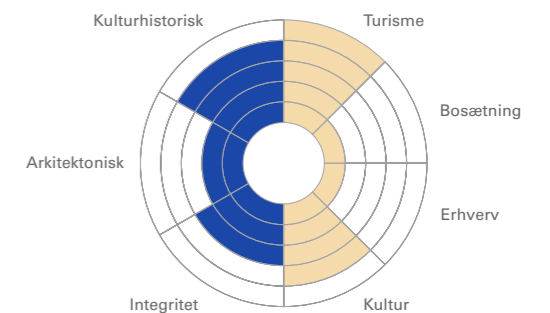
De bærende bevaringsværdier knytter sig særligt til tårnet som mindesmærke, der sammen med stisystem og udsalgssteder beretter om stedets betydning for Danmarks rejse mod demokratiet og området som yndet udflugtsmål.

Siden Højleselskabet blev dannet i 1861, har der været et stigende antal besøgende på Himmelbjerget. I dag er der over 250.000 besøgende hvert år. I 1854 blev den første grundlovsfest afholdt, en tradition der stadig holdes i live. Kulturmiljøet rummer derfor høje egenskaber for turisme og kulturelle begivenheder.

De bærende bevaringsværdier knytter sig til tårnet og mindesmærket, der står i sin oprindelige form. Anlægget har store træer og stiforbindelser, der skaber et kuperet forløb rundt i parken, og bearbejdningen af det omkringliggende landskab giver stedet parkkarakter, der er med til at formidle de kulturhistoriske værdier.

Som et af landets højeste punkter, og beliggende ved E45, er Ejer Bavnehøj velbesøgt. Ud over stedets nationale betydning, er Møllehulet med til at gøre det til et yndet udflugtssted. Der er flere borde og bænke, der inviterer den besøgende til et længerevarende ophold og dermed styrker egenskaberne inden for turisme.

20

SKANDERBORG SLOTS HOLM OG DYREHAVEN

Slotskirken er placeret på toppen af Slotsholmen og står som det sidste vidnesbyrd fra den tidligere middelalderborg. Der er tilknyttet en kirkegård og et parkanlæg. På den ene side af Slotsholmen er der vidt udsyn over Lillesø og på den anden side Skanderborg Sø. Dyrehaven er en skov, der ligger på en halvø i Skanderborg Sø. Dyrehaven rummer meget historie, der formidles gennem flere mindesmærker og er i dag et attraktivt fritidsmiljø.

21

SKANDERBORG VANDVÆRK

Skanderborgs første vandværk er opført i nyklassicistisk stil. Vandværket består af to bygninger, som ligger placeret på kanten af byzonen. Administrationsbygningen ligger helt ud til hovedvejen, og selve værket ligger tilbagetrukket fra vejen og højere i terrænet. Fra vandværket er der frit udsyn til Æbelø, Skanderborg Sø og Guldbryllupsanlægget.

22

SKANDERBORG FÆSTNING

Skanderborg Fæstning er opført som et led i den danske kommandocentral for det tyske luftvåben i den sydlige del af Dyrehaven. I dag vidner bunkere, tidligere barakker og officersboliger om tilstedeværelsen af den tyske besættelsesmagt under 2. Verdenskrig. De tidligere officersboliger er i dag private boliger.

23

HØRNING STATIONSOMRÅDE

Hørning stationsby blev anlagt syd for Hørning i forbindelse med anlæggelsen af Fredericia-Aarhus-banen i 1868. Stationen er i dag nedrevet. Flere ældre bebyggelser langs hovedgaden er bevaret. På Handelspladsen er der fortsat erhvervsbygninger og -arealer. Langs Blegindvej findes en række mindre funktionær- og arbejderboliger, mens der er større beboelsesejendomme langs Fregerslevvej mod syd.

24

RY STATIONSOMRÅDE

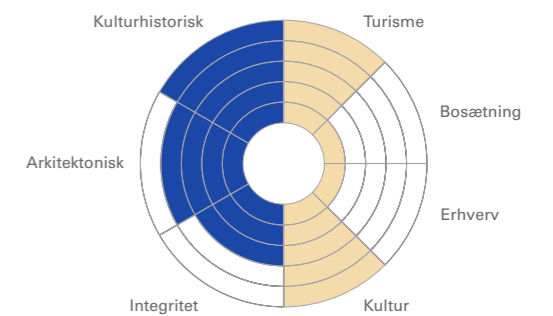
Området omkring Ry Station rummer, udover stationen, også boliger, erhverv, industri og kulturelle funktioner. Stationsbygningen er opført 1871 og har været omdrejningspunkt for byens udvikling, efter banestrækningen mellem Skanderborg og Silkeborg blev opført. Tæt på stationen ligger Ry Højskole og øst for stationen, på den anden side af banegraven, ligger Pressalit A/S, der muliggjorde eksporten af varer fra den lille stationsby ud til hele verden.

● KULTURMILJØETS VÆRDIER

● KULTURMILJØETS EGENSKABER

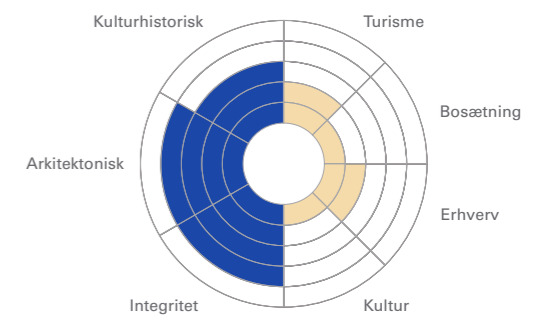
Kulturmiljøet fortæller om Skanderborgs tidlige historie. De bærende bevaringsværdier knytter sig til Slotskirken og dens landskabelige placering på holmen samt Dyrehaven og dens kulturhistoriske betydning.

Slotskirken er fortsat i brug, og i Dyrehaven foregår der fritidsaktiviteter hele året, bl.a. Smukfest, hvilket giver det samlede kulturmiljø høje egenskaber for turisme. Dyrehaven rummer flere kulturmiljøer, såsom Skanderborg Vandværk og Skanderborg Fæstning. Hele kulturmiljøet er i dag et yndet og rekreativt udflugtsmål.

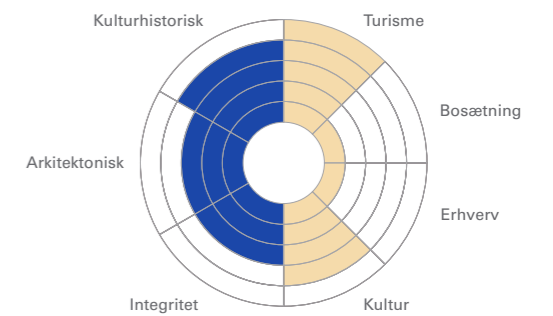
De bærende bevaringsværdier knytter sig til vandværkets integritet og arkitektoniske værdier. Der er et tydeligt slægtskab mellem de to bygninger, der fornemmes gennem farvesætningen. Bygningerne har et indbyrdes hierarki, hvor administrationsbygningen har fine detaljer, mens bygningen i terræn har en mere industriel karakter.

Vandværket er ikke en del af byens fem primære vandværker, men bygningen hører stadig under Skanderborg Forsyning. Skanderborghus Hotel ligger i tæt relation til Vandværket og er en uheldig kontrast, der svækker kulturmiljøets nære omgivelser.

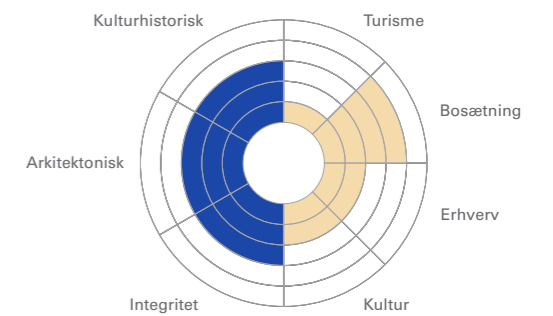
De bærende bevaringsværdier knytter sig til de spor, der er at finde fra bunkere, barakker og de officersboliger, som stadig er at finde på skråningerne i skoven. Barakkernes placering er nogenlunde intakt med flere nyere tilføjelser, der svækker stedets integritet.

I den sydlige del af dyrehaven finder man de skjulte bunkere, som i dag fungerer som museum. Barakkerne er i dag et velbesøgt vandrehjem. Beliggenheden ved kanten af Skanderborg Sø bidrager til, at kulturmiljøet i dag er et yndet udflugtsmål med kultur- og naturoplevelser.

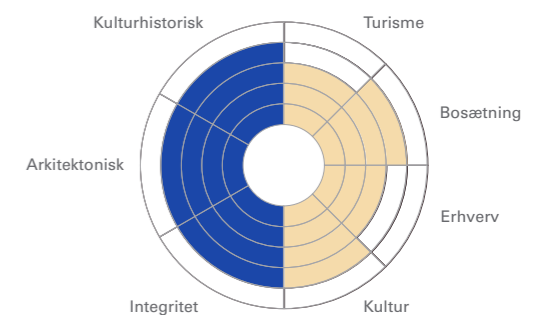
Grundstrukturen med ældre bolig-, butik- og erhvervsbebyggelser, herunder den tidligere købmandshandel "Støbegods" med værksteds- og lagerbygninger, er vigtige for områdets stationsbyfortælling. Efter en kortere nedgangsperiode er stationsbyen blevet udbygget mod syd og øst i takt med, at Hørning voksede.

Stationen medvirker fortsat til, at området er et attraktivt boligområde. Den velbevarede stationsbystruktur, bygningerne langs hovedgaden og areaerne og erhvervsbygningerne ud mod jernbanen kan potentielt understøtte flere erhverv og kulturaktiviteter med afsæt i den bærende fortælling.

Kulturmiljøets bærende værdier er knyttet til stationsbygningen, bebyggelsen over for stationen med baggårds miljøer, højskolen, elværket, møllen og Pressalit, der alle er med til at understøtte fortællingen om, hvad stoppet på jernbanestrækningen medførte inden for den aktive udvikling af stationsbyen omkring år 1900.

Kulturmiljøet aktiveres af det nærliggende højskolemiljø og den nyopførte pavillon nær stationen. Jernbanen bidrager til, at Ry er et attraktivt sted at bosætte sig. Det anbefales at fremtidig udvikling tager hensyn til de eksisterende værdier i kulturmiljøet der understøtter stationsbyens karakter, herunder gadeforløb, baggårde og -huse samt industri.

25

SØLUND

Sølund ligger nord for Dyrehaven omgivet af skov og eng. Bostedet består i dag af syv fritliggende pavilloner, hvor den første er opført i 1935. Sølund blev opført som en afdeling af den Kellerske Åndssvageanstalt i Brejning. Under den sidste del af 2. Verdenskrig blev Sølund beslaglagt af besættelsesmagten. Efter krigen blev Sølund igen en anstalt. Stedet rummer fortællinger om socialforsorgens udvikling gennem hundrede år og et skift i menneskesyn.

26

HØJVANGENS TORV

Højvangens Torv er centrum for et planlagt bykvarter, der i 1970'erne udviklede sig nordøst for Skanderborg by med nye skoler, institutioner og funktioner til bydelens nye boligområder. Miljøet bærer præg af en byplan med stor sammenhæng og offentlige byrum og består af Skanderborg Gymnasium (1971), Niels Ebbesen Skolen (1973), Vandkunst og -bassiner, Højvangens center, Svømmehallen, dele af Bystien samt Skolestien og parkeringspladser.

27

NÆSSET

Villakvarteret er opført i 1960'erne og planlagt af arkitekterne Ib Andersen og Juul Møller. Kvarteret ligger afgrænset af Oddervej ned mod Skanderborg Sø. Langs Oddervej findes et kraftigt skovbryn, som bidrager til kvarterets rolige og afsondrede beliggenhed. Mod vest har kulturmiljøet udsigt over Skanderborg Sø og Skanderborg by. Kvarterets huse er varierende typer af parcelhuse.

28

SØLYST

Sølystvej er et villakvarter, der ligger ned til Skanderborg sø. Kvarteret ligger i et skålformet terræn, hvor flere af boligerne er placeret på en fælles byggelinje med kig til søen. Villaerne er opført fra 1911-1929 som funktionærboliger til de arbejdende ved jernbanen. Boligerne helt ned til søen er opført mellem 1929 og 1960.

29

NØRREGADE

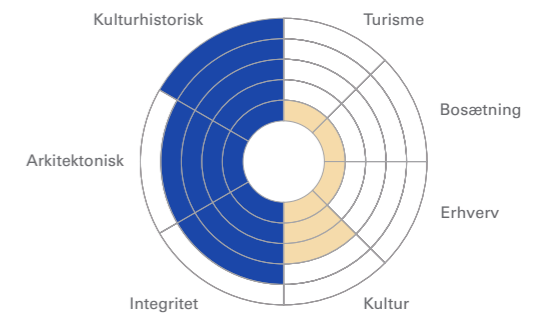
Som en central gade i Skanderborg, forbinder Nørregade byens historiske centrum med Ladegårdsbakke, der er en større trafikeret hovedvej. Bebyggelsen langs alléen er primært fra starten af 1900-tallet og består af villaer, dobbelthuse og et par enkelte etageboligbebyggelser. Karakteristisk for forløbet er kontrasten mellem søens konstante nærvær mellem de velproportionerede huse mod øst og Skanderup Kirke, der ligger højt i terrænet mod vest.

● KULTURMILJØETS VÆRDIER

● KULTURMILJØETS EGENSKABER

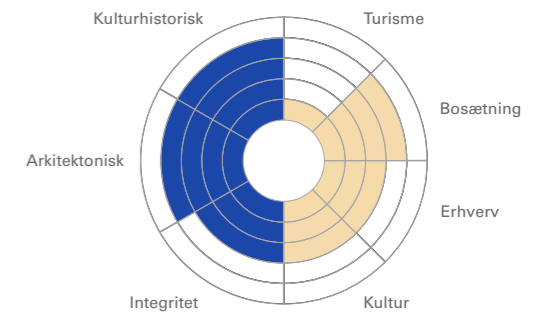
Kulturhistorisk set har pleje og omsorg været en stor del af stedets identitet. De fem hovedpavilloner har fælles materialeholdning og form, hvilket styrker det arkitektoniske helhedsudtryk. Den omkringliggende park og ankomstsituationen fra nord vidner om den afsides beliggenhed fra resten af byen.

I dag er Sølund et botilbud for voksne med nedsat fysisk og psykisk funktionsevne. De senere tilføjelser passer overvejende ind i formsproget, der er dog enkelte steder en utilpasset materialeholdning og formsprog.

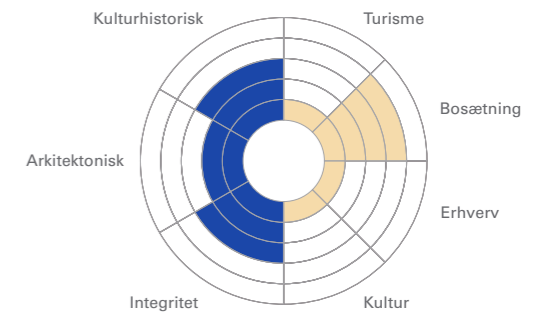
Skanderborg Amtsgymnasium, tegnet af Friis og Moltke, er et stilmæssigt referencepunkt for hele miljøet, hvor den gennemgående materialeholdning er teglsten, beton, betonfliser med tilslag, piksten, mure og inventar samt åbne grønne rum. Karakteristisk for stedet er den separerede trafik og mødesteder mellem landskab og arkitektur.

Højvangens Torv er et velbevaret og fungerende kulturmiljø, der fortæller om velfærdssamfundets planlagte bykvarterer med stor betydning for områdets bosætning og institutioner. Der bør udvises opmærksomhed for miljøets samlede udtryk og den gennemgående materialeholdning, så kulturmiljøet ikke svækkes.

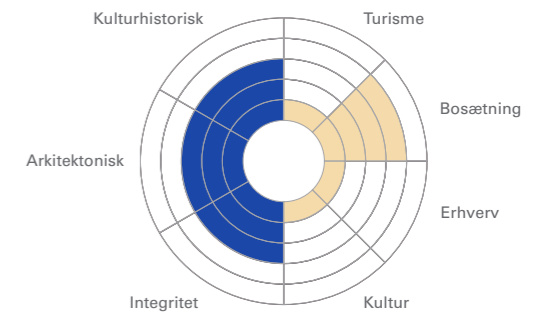
Næssets mest karakteristiske træk er den kontrastfulde virkning mellem søen, bebyggelsen og det bagvedliggende skovbryn. Kulturmiljøet repræsenterer udbygningen af Skanderborg med nye boligområder og parcelhuskvarterernes opgang i 60'erne.

Kvarterets lave bebyggelse af enfamiliehuse og søens nærvær gør stedet til et attraktivt sted for bosætning. Kvarterets stisystemer gør det nemt at bevæge sig rundt mellem husene, og de skaber grønne forbindelser samt friholder søbredden som offentligt tilgængeligt areal med let adgang fra Oddervej.

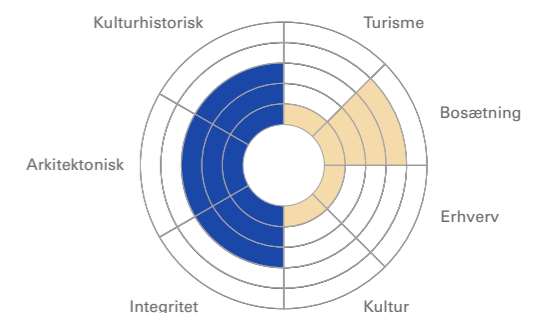
De bærende bevaringsværdier knytter sig til terrænet, byggelinjerne og byggestilen, der skaber et sammenhængende udtryk i kulturmiljøet. Villaerne nord for Sølystvej fremstår ensartede med tidstypiske detaljer, karnapper og verandaer i fælles stiltræk. Flere nyere ombygninger svækker dog kulturmiljøets helhedspræg.

Villaernes arkitektur er af høj kvalitet, og det afgrænsede, skålformede miljø ned til Skanderborg sø skaber en særlig lomme nær Skanderborg by og station med gode forudsætninger for bosætning.

Alléen har et tydeligt forløb med boliger placeret ud til offentlig vej. Der er et enkelt nyopført hus, der afviger i sit udtryk og placering på grunden, som svækker integriteten i det samlede forløb.

Nørregade er en historisk bydel i Skanderborg, og med sin bebyggelse af høj værdi, har Nørregade siden starten af 1900-tallet været et attraktivt bosætningsområde.

30

ENGHAVEVEJ, NØRRE ALLÉ

Kulturmiljøet er afgrænset af det skrånende terræn og tre større veje og repræsenterer byudviklingen fra stationen ind mod Skanderborgs bymidte. To prominente bygninger gør sig særligt bemærket mellem etageejendommene og de tidligere jernbanefunktionærvillaer, navnlig et tidligere frøforsyningshus, Kielberghus, som var forbundet til jernbanen, samt den højtliggende Skanderup Kirke.

31

VESTERGADE

Villaer, dobbelthuse og etageboligbebyggelsen Vestervang, tegnet af arkitekt Johan Schmidt, udgør et sammenhængende kulturmiljø fra perioden 1940'erne, 1950'erne og 1960'erne. Dobbeltbusene ligger langs Vestergade, og etagebebyggelsen ligger øverst i det stigende terræn, så der er sikret udsigt til flest mulige boliger. De første huse blev opført for at afhjælpe bolig manglen. Al bebyggelsen er holdt med rød blank mur, tegltage og hvide vinduer.

32

ESKEBÆKPARKEN

Etageboligbebyggelsen Eskebækparken er opført mellem 1965 og 1972 og er et godt eksempel på efterkrigstidens boligbyggeri, hvor udbygningen af velfærdsstaten tog fart. Bebyggelsen fremstår som en ensartet helhed. Bygningerne er opført af samme gule tegl, tagfladerne har samme hældning og facaderne har en klar rytmisk orden, uden afvigelser.

33

ADELGADE- OG BORBERGADKVARTERET

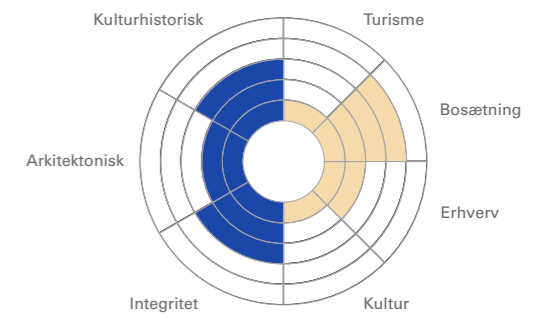
Adelgade og Borbjergade, tidligere Storegade og Lillegade, danner tilsammen Skanderborgs ældste kvarter, der går tilbage til 1500-tallet, da Skanderborg fik købstadsrettigheder. Området består af små arbejderboliger i Borbjergade såvel som større villaer og repræsentative bygninger i Adelgade. I kvarteret har boligmassen rummet fattige håndværkerfamilier, småhandlende og købmænd såvel som borgmester, præst, byfoged og amtsmand.

● KULTURMILJØETS VÆRDIER

● KULTURMILJØETS EGENSKABER

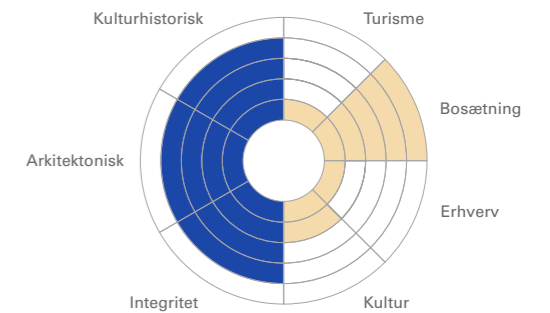
Bebyggelsen i kvarteret er alsidig, og vidner om byens udviklingshistorie. Ombygninger og nybyg i utilpassede stilarter svækker kulturmiljøets arkitektoniske værdi.

Området er primært et attraktivt boligområde. Det tidligere frøforsyningshus er omdannet til erhvervsformål.

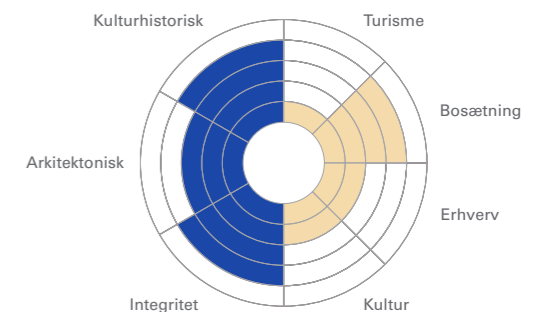
Trods forskellige boligtypologier fremstår Vestergadekvarteret sammenhængende og velbevaret i sit arkitektoniske udtryk. De grønne arealer og stiforbindelser er bevaret og viser sammen med de grønne fællesrum mellem bebyggelserne og husenes store vinduespartier datidens fokus på lys og luft i de nye boligbebyggelser.

De arkitektoniske kvaliteter og planlægningsmæssige principper gør Vestergade til et attraktivt boligområde med fine udearealer og udsigt mod Dyrehaven.

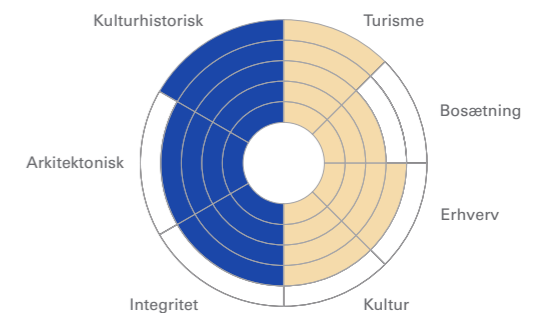
De bærende værdier for Eskebækparken knytter sig til bebyggelsens klare og let aflæselige helhedsplan samt facadernes ensartethed, materialeholdning og form. De grønne lommer mellem bygningerne styrker boligbebyggelsens kvalitet og giver plads, lys og luft.

Mellem Eskebækparkens velorganiserede bebyggelse opstår der grønne rum, som gør kulturmiljøet til et attraktivt område for bosætning.

De bærende værdier for kvarteret er den velbevarede oplevelse af hierarkiet mellem de to gader, husenes skala, ældre materialeholdning samt fortællingen om bygningernes oprindelige funktioner, der tilsammen giver et billede af en livlig købstad.

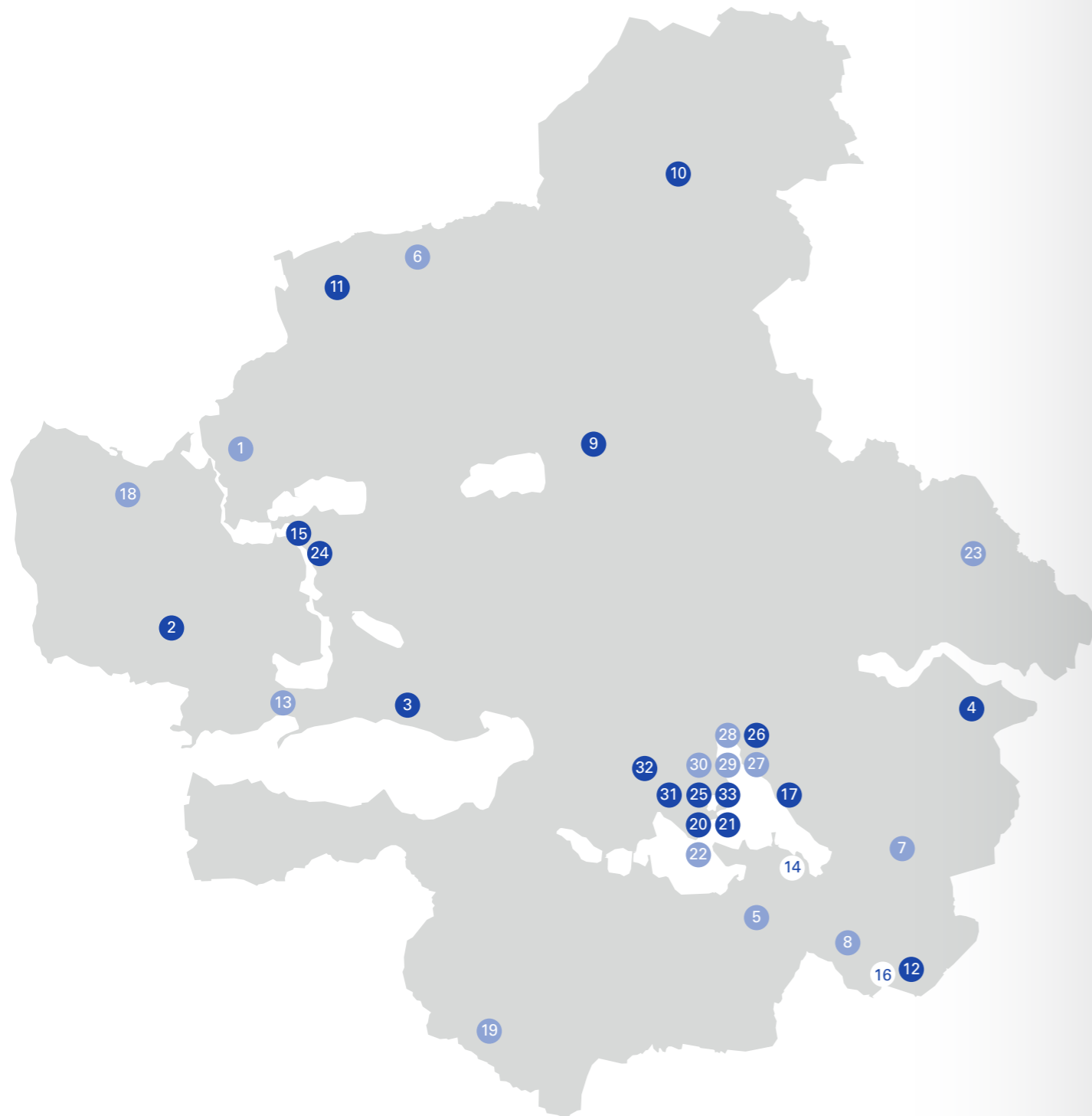
Kvarteret er et attraktivt boligområde med dets oprindelige udtryk og materialitet, samt nærhed til byens handelsgade. Kulturmiljøet anbefales bevaret i både skala, udtryk og materialer, så det fortsat kan repræsentere historien om Skanderborg som en gammel købstad.

KULTURMILJØERNES SAMLEDE VÆRDI SKANDERBORG KOMMUNE

- HØJ VÆRDI (VÆRDISUM 11-15)
- MIDDEL VÆRDI (VÆRDISUM 8-10)
- LAV VÆRDI (VÆRDISUM 3-7)

KULTURMILJØERNES EGENSKABER SKANDERBORG KOMMUNE

- HØJ (VURDERING 4-5)

TURISME

BOSÆTNING

ERHVERV

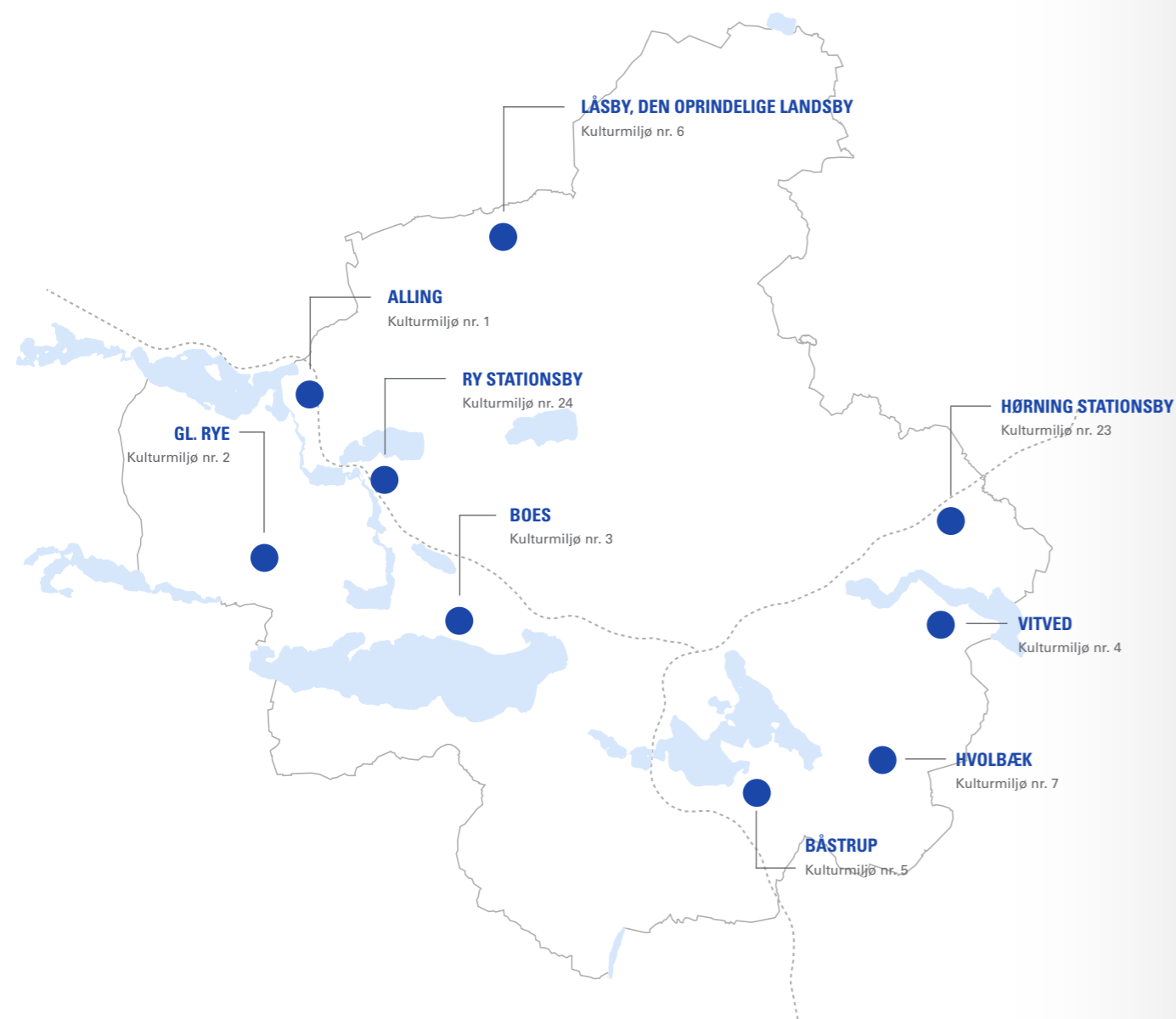

KULTUR

LANDSBYER OG STATIONSBYER

SKANDERBORG KOMMUNE

Skanderborg Kommune er karakteriseret ved de mange små landsbydannelse, der ligger spredt rundt i landskabet. Landsbyernes placering kendetegnes også ved en kort afstand til ager og eng, og at landsbyernes grænser ofte fulgte naturligt fremkomne skel såsom moser og vandløb. I Skanderborg Kommune findes der flere landsbymiljøer, hvor disse skel og bevarede gårdstrukturer sikrer kulturmiljøer med høj integritet.

Landsbyerne har gennem deres levetid oplevet større reguleringer, vækst og tilbagegang, og rummer derved spor af flere århundreders udvikling. Gadekærene har været et centralt omdrejningspunkt, og er mange steder bevaret. Vitved er en af de landsbyer, der rummer spor af århundreders udvikling. Landsbyen er beliggende på en bakketop og har en velbevaret stjerneudskiftningsfigur fra 1779. Landsbyen er karakteristisk placeret omkring et gadekær og en højt beliggende kirke. Stjerneudskiftningen er stadig tydelig i landskabet.

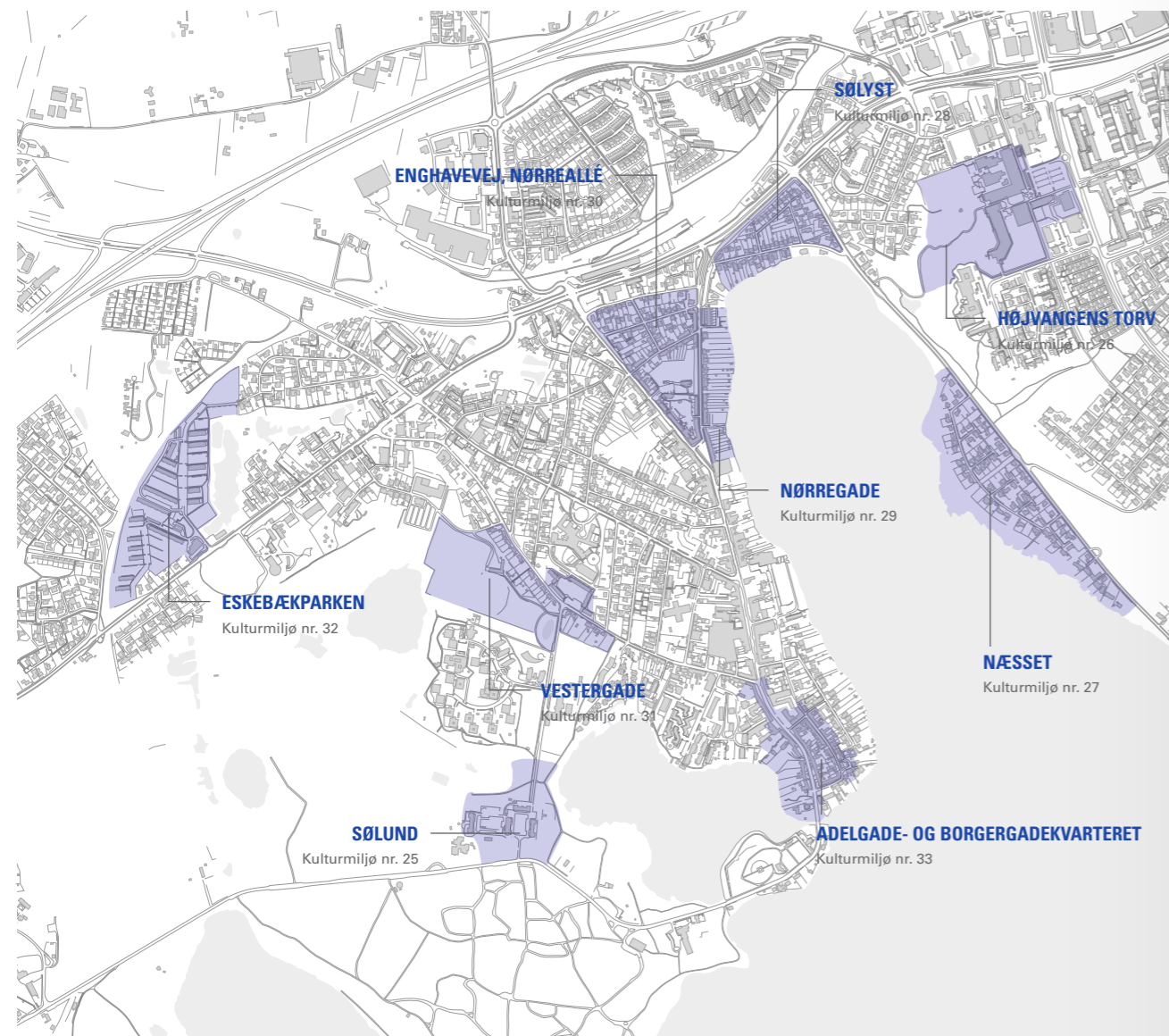
Boes landsby er en slynget vejby, beliggende på et højt bakkeplateau med udsigt til Mossø mod syd. Byens huse og gårde ligger tæt forbundet, og stjerneudskiftningen kan stadig aflæses, selvom Boes har mistet flere af sine oprindeligt firlængede gårde. Boes har formået at udvikle sig inden for

sin oprindelige landsbystruktur med et selvgrøet bebyggelsesmønster, og der er kun tilføjet få nyere bebyggelser. Det snoede og tætte vejforløb og de velbevarede bygninger sikrer landsbyens unikke slyngede og atmosfærefyldte udtryk.

Anlæggelsen af jernbanen medførte nye infrastrukturelle muligheder i Skanderborg, og flere af de eksisterende landsbydannelse fik en opblomstring. Stationsbyen Ry voksede frem med etableringen af banestrækningen mellem Skanderborg og Silkeborg, der skulle gå forbi Rye Vandmølle. Stationen blev omdrejningspunktet for udviklingen af byen, der især i årene omkring 1900 voksede og tiltrak håndværkere og arbejdere, som satte deres præg på bebyggelsen i den voksende by. Således ser man stadig baggårde med små værkstedsbygninger og arbejderboliger i området omkring stationen. I Klostergade, tæt på stationen, ligger Ry Højskole, der har eksisteret siden 1892 og som dermed har været en del af stationsbyens udvikling. På den østlige side af jernbanen ligger produktionslokalerne til den privatejede virksomhed Pressalit A/S. Fabrikken, der producerer toiletsæder og andet badeværelsesinventar, ligger tæt på stationen, der har muliggjort eksporten af varer fra en lille dansk stationsby ud til hele verden.

BYENS UDVIKLING

SKANDERBORG KOMMUNE

Skanderborg By ligger placeret på en odde, der ligger mellem den store Skanderborg Sø og Lillesø. Dagmarbroen, der i dag er registreret som fortidsminde, forbinder den daværende middelalderby med Slots-holmen, hvorpå borgen Skanderborg blev opført som fæstningsanlæg og er grunden til byens tilblivelse. Skanderborg By tiltrak tidligt mange håndværkere, men handelsmæssigt var det stadig mere fordelagtigt at drage mod øst til Aarhus. Dog benyttede kongen sig ofte af Skanderborg Slot, og Skanderborg fik derfor tidligt en kulturel betydning. I 1583 fik Skanderborg By købstadsprivilegium, men på trods af sine privileger fik Skanderborg stadig ikke tiltrukket meget handel til egnen. Borgergadekvarteret vidner om Skanderborgs senere status som købstad. Kvarteret på den sydlige spids af odden er en del af det historiske centrum og er en velbevaret del af det ældre Skanderborg. Adelgade og Borberggade repræsenterer en del af Skanderborgs ældre kulturhistorie og rummer høj kulturhistorisk og arkitektonisk værdi.

I 1868 blev Skanderborg station oprettet som et stop på den jyske længdebane. Da begyndte en opblomstring af flere industrivirksomheder i det nærmeste opland til Skanderborg by, og byen begyndte så småt at vokse. Flere af villaerne i Sølystkvarteret, der ligger syd for stationen, er opført som funktionærboliger til de arbejdende ved jernbanen.

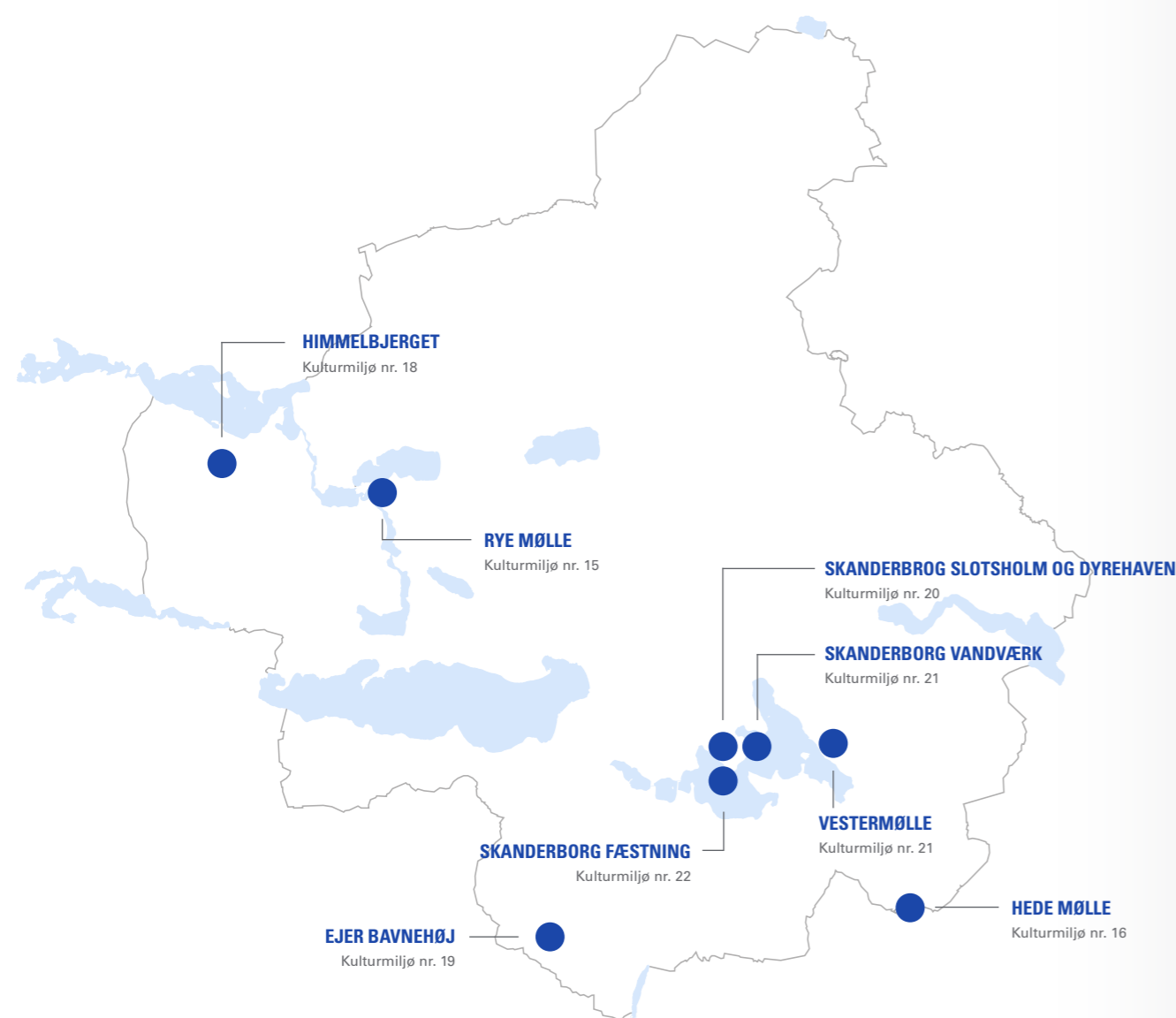
Sølund er beliggende på grænsen mellem Dyrehaven og Lillesø. I 1930erne husede Sølund datidens udstødte borgere som en afdeling af den Kellerske Åndssvagean-

stalt. I dag fungerer Sølund som et bosted for borgere med nedsat fysisk og psykisk funktionsniveau med et stort fokus på trivsel og pleje. I planlægningen af Sølund er det tydeligt, at der har været lagt vægt på at skabe gode forhold for beboerne, herunder lys og luft. Man har bl.a. opdelt anlægget i fritstående bygninger, som nyder godt af skoven og vandet i den nære kontekst. Man har her forstået at udnytte de store landskabelige værdier, der suppleres af de bygningsmæssige kvaliteter, og Sølund repræsenterer derfor en vigtig udvikling af samfundets syn på de "svage" borgere gennem et helt århundrede.

Vestergadekvarteret er et af de boligområder i Skanderborg, der blev udviklet som en del af den danske velfærdsmodel, som tog form efter 2. Verdenskrig. Kvarteret består af rødmurede villaer, dobbelthuse og etageboligbebyggelse og er et eksempel på national boligpolitik fra 1940erne og 50erne, hvor der var behov for at forbedre boligforholdene i Danmark og afhjælpe boligmangel. Byens vækst fortsatte i 1960erne, hvor indbyggertallet blev fordoblet fra omkring 6.000 til omkring 11.500. Boligområderne Eskebækparken og Næsset er to kulturmiljøer fra 1960erne, der repræsenterer en samfundsmæssig udvikling, hvor der var stor tilflytning og en stigende vækst. Velfærdssamfundet og byvæksten medførte behov for nye funktioner og uddannelsesinstitutioner. I 1970erne blev det planlagte kvarter Højvangen tilføjet Skanderborg med eget torv som centrum og udtrykker et senere kulturhistorisk lag, der afspejler velfærdssamfundets udvikling.

KULTUR-NATUR

SKANDERBORG KOMMUNE

I Skanderborg Kommune er landskabet overvejende formet af is og smeltevand fra den seneste istid. De vidtstrakte bakkede morænesletter fra den Østjyske Israndslinje og de dybe dale med de mange aflange søer er noget af det, der gør Søhøjlandet til et af de mest storslåede istidslandskaber i Danmark. I Skanderborg Kommune er landskabet i flere kulturmiljøer et direkte resultat af disse naturlige og terrænmæssige forudsætninger.

Ejer Bavnehøj og Himmelbjerget repræsenterer begge kulturmiljøer af høj kulturhistorisk værdi. De to højdepunkter er både værdsat lokalt, og de har på samme tid en national betydning. Himmelbjerget er skabt af det smeltevand, der skar sig gennem jordlagene under den Østjyske Israndslinje og således skabte bakker og dale. Som et eksempel ligger Julsø neden for Himmelbjerget i en såkaldt smeltevandsdal. Monumentet på Ejer Bavnehøj står på et af Danmarks højeste punkter og repræsenterer genforeningen af Sønderjylland med Danmark. De to kulturmiljøer er gode eksempler på, hvordan kulturhistorien er knyttet til landskabet og naturen i Skanderborg Kommune.

I Søhøjlandet har der været mange vandmøller, hvoraf nogle kan spores tilbage til middelalderen. I middelalderen oplevede

man en opblomstring af vandmølleindustrien som en direkte konsekvens af de tilgængelige landskabsressourcer. Vandet i de mange åløb og søer skabte et unikt potentiale, der gav grundlag for vandmøllerne, og selv århundreder efter, gør de sig gældende i landskabet og er med til at give kommunen en særlig stedsidentitet. I dag er Vestermølle og Rye Mølle nogle af egnens bedst bevarede vandmøller.

Slotsholmen og Dyrehaven er i dag attraktive udflugtssteder, og Slotskirken er fortsat aktiv. Historien om Slotskirken og Dyrehaven starter tilbage i middelalderen, da Valdemar den Store opførte en borg på holmen som et forsvarsværk på grund af dens strategiske højdeposition. Senere ombyggede Frederik 2. middelalderborgen til et renæssanceslot. Stedets tidligere vigtige betydning kan i dag aflæses i ruinerne af det tilbageværende hjørne af slottet og i selve Dyrehaven, som kong Frederik 2. fik indhegnet til privat jagt. I dag er Dyrehaven et karakteristisk område i Skanderborg og tilbyder adskillige rekreative aktiviteter.

MAGT OG TRO

SKANDERBORG KOMMUNE

Omkring Skanderborg har der historisk været et aktivt klosterliv, hvilket stadig kommer til udtryk i flere af kommunens kulturmiljøer – heriblandt særligt Øm Kloster, som i dag er museum under Museum Skanderborg.

De frugtbare områder omkring Gudenåen og Mossø gav klostrene et godt grundlag for at dyrke afgrøder, og Søhøjlandet var et oplagt sted for klosterordnerne at etablere vandmøller. Denne udvikling kommer ligeledes til udtryk i kulturmiljøerne som fortsat tæller flere eksempler på vandmøller, der går helt tilbage til klostertiden, hvor de hørte under Veng Kloster og Øm Kloster.

Øm Kloster blev oprettet i 1172 som cisterciensermunkeløster og blev et af Danmarks rigeste klostre. Ud over mølledrift, drev klosteret hospital, og terrænets højdeforskelle blev højst sandsynligt udnyttet til at forsyne hospitalet med vand ved hjælp af kanaler udgravet af munkene. Et af Danmarks ældste klostre er Veng Kloster, der oprindeligt var benediktinermunkekloster. Det blev i 1166 overtaget af en gruppe cisterciensermunke, men kun kortvarigt, idét klosteret blev plyndret og forladt kort efter. Munkene opførte et nyt kloster på Kalvø i Skanderborg Sø, som de få år efter forlod igen til fordel for Øm Kloster. Veng Klosterkirke er eneste bevarede bygning fra klosteret og regnes for en af Danmarks ældste klosterkirker.

Efter reformationen blev de fleste klostre nedbrudt og en stor del af byggematerialerne er sandsynligvis anvendt til ombygningen af Skanderborg Slot. I dag opleves klosterhistorien stærkest ved Øm Kloster, hvor man kan se ruinerne efter klosteret, basilikaen og hospitalet, samt klosterkanalerne og en klosterhave med historiske lægeurter.

I 1100-tallet fandtes allerede en stor kongeborg mellem Skanderborg Sø og Lillesø, hvor Skanderborg by ligger i dag. Den strategiske placering på en holm forsynede både borgen med voldgrave og sikrede den

kontrol med færdslen gennem en af Søhøjlandets vigtigste passager. Frederik 2. udbyggede borganlægget til Skanderborg slot i anden halvdel af 1500-tallet. Anlægget, som har lagt navn til byen og senere sikret den sine købstadsrettigheder, blev revet ned i 1700-tallet, med undtagelse af slotskirken. Slotskirken udgør det sidste levn af den engang så magtfulde kongeborg og er stadig i brug i dag.

I Gl. Rye ligger resterne af den mægtige Sankt Søren's Kirke. Kirken var en kendt valfartskirke pga. den nærliggende kilde, som angiveligt havde helbredende virkning. Kirkens popularitet medførte store udbygninger, så den i 1400-tallet nåede en størrelse som domkirke. I 1534 udgjorde kirken rammen om kongevalget af Christian 3., men kirken mistede kort efter sin betydning med reformationen og gik i forfald. Dens tidligere imponerende karakter fornemmes stadig, hvilket bl.a. skyldes et tilføjede tårn fra 1912, tegnet af Hack Kampmann.

Klostrenes og kongens store jordbesiddelser betød, at kun få herregårde har fået plads på egnen, og at de få der var havde omskiftelige ejerforhold. Wedelslund, Kalbygård og Sophiendal overgik efter reformationen alle til kronen og Skanderborg rytterdistrikt, som blev oprettet i 1720. Oprettelsen af rytterdistriktet betød fremgang og vækst på Skanderborg-egnen, men allerede i 1767 gik distriktet i opløsning. Byen oplevede herefter en nedgangsperiode, og ryttergodset, herunder herregårdene, blev solgt.

Den nationale vandrerute 'Klosterruten' går forbi Øm Kloster Museum og Veng Klosterkirke og bidrager til at binde kommunens klosterhistorie sammen. Der ligger et potentiale i at udbygge den nationale klosterrute med andre lokale vandreruter i Skanderborg Kommune, som gennem oplevelsesbaseret formidling kan koble klostrenes og kirkernes historie sammen med vandmøllernes, herregårdenes og Skanderborgs historie

4 UDVALGTE KULTURMILJØER SKANDERBORG KOMMUNE

VITVED

Kulturmiljø nr. 4

Fortelandsbyen Vitved er udvalgt på grund af det velbevarede landsbymiljø og den aflæselige stjerneudsiftning. Landsbyen er i dag et attraktivt boligområde, hvor de bærende elementer; gårdene, kirken, gadekæret, den ældre beplantning, udstykningsmønstreret og den markante overgang fra landsby til landskab understøtter den bærende fortælling.

HØJVANGENS TORV

Kulturmiljø nr. 26

Bykvarteret Højvangens Torv fra 1970'erne er udvalgt på grund af de høje arkitektoniske og kulturhistoriske værdier. Kulturmiljøet er et eksempel på et planlagt bykvarter med skoler og institutioner, som skulle betjene de nye boligområder og er kendetegnet ved en fin sammenhæng mellem institutioner og offentlige rum.

VESTERGADE

Kulturmiljø nr. 31

Vestergade er udvalgt, da det fremstår som et helstøbt kulturmiljø, der afspejler udviklingen af boligpolitikken og velfærdsamfundets boligbebyggelser i perioden fra 1940erne til 1960erne i Skanderborg og nationalt. Vestervang er tegnet af arkitekten Johan Schmidt og udgør et sammenhængende boligkvarter med høje arkitektoniske og kulturhistoriske værdier.

ADELGADE- OG BORGERGADEKVARTERET

Kulturmiljø nr. 33

Området Adelgade og Borgergade er udvalgt, da de to gader udgør Skanderborgs ældste kvarter, der går tilbage til 1500-tallet. Den bærende fortælling understøttes af de mange velbevarede bebyggelser samt hierarkiet mellem de oprindelige, små arbejderboliger i Borgergade og større, repræsentative bygninger i Adelgade, der stadig er synlige i dag.

LØSBLADE MED DE UDVALGTE KULTURMILJØER

DE UDVALGTE KULTURMILJØER BESKRIVES PÅ VEDLAGTE LØSBLADE, OG ER ET EKSEMPEL PÅ, HVORDAN KOMMUNEN KAN ARBEJDE MED SCREENINGENS RESULTATER I EN VIDERE PLANLÆGNINGSPROCES. UDVÆLGELSEN ER BASERET PÅ ET ØNSKE OM AT VISE FIRE KULTURMILJØER, DER AFSPEJLER SPÆNDET INDEN FOR KATEGORIEN BOSÆTNING UNDER TEMAERNE BYENS UDVIKLING, LANDSBYER OG STATIONSBYER.

VITVED

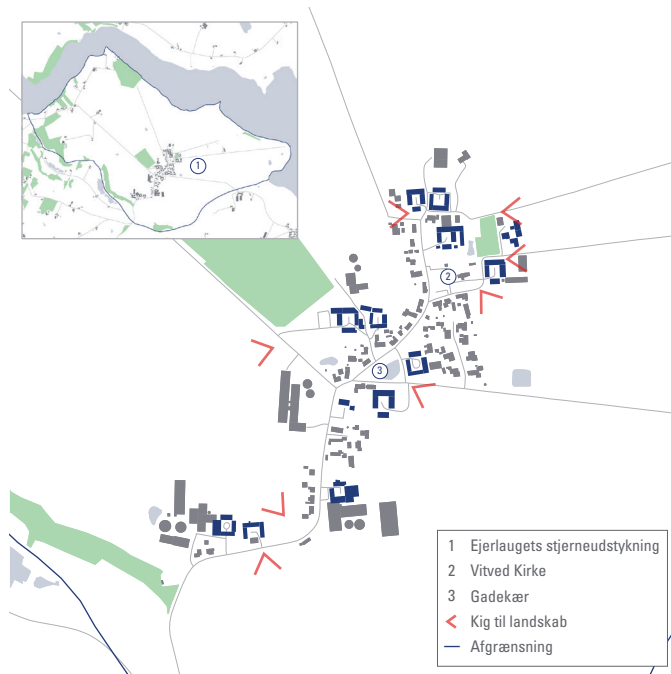
Gadekæret Dammen, på den gamle forte er stadig et naturligt omdrejningspunkt i Vitved. Flere bevarede gårde og den tidligere skole ligger ud til Dammen, hvorfra der er kig ud i landskabet og op til kirken.

BESKRIVELSE

Vitved er en fortelandsby beliggende højt i landskabet i et naturskønt område tæt på Stilling-Solbjerg Sø. Landsbyen er omgivet af landbrugsjord og kendetegnet ved en tydelig overgang mellem landsbyens bebyggelse og de åbne marker. Vitvedbønderne købte Vitved på auktion i 1768, da Skanderborg Ryttergods blev ophævet. I 1779 blev landsbyen stjerneudskiftet. De fleste gårde blev liggende i landsbyen, og overdrevet og engene blev udskiftet i lange, smalle parceller. Vitveds grundstruktur er velbevaret med gadekæret "Dammen" på den tidligere forte, hvor de fire tilkørselsveje mødes. Der ligger forsat flere gårde nær forten, mange af disse er opført i røde teglsten. Lige grusveje er anlagt i stjerneudstykningsens skel i kontrast til den slyngede Vitvedgade, som løber fra forten til Vitved Kirke, der ligger hævet over landsbyen. Mod nord er kirken afgrænset af gårde. Foran kirken er et parkeringsareal, der sikrer udsigt ud mod landskabet mod syd/sydøst. Mellem gadekæret og kirken ligger flere huse, og mod syd og vest er en mindre parcelhusudstyknings. Store, gamle træer understøtter landsbystrukturen langs de fire landeveje, gadekæret og i forbindelse med de ældre gårde. Vitveds bebyggelse er overvejende holdt i 1-1,5 etager og består af gårde, avls- og driftsbygninger, tidligere skolebygninger samt mindre enfamiliehuse af forskellig alder. Mange af gårdene, avlsgårdene og beboelsesbygningerne er muret i røde sten, få har kampesten-smure eller bindingsværk. Generelt er landsbyens bebyggelse varieret, men opleves som en samlet helhed grundet den klart aflæselige landsbystruktur, den lave skala, traditionel materialeholdning og den klare afgrænsning mellem bebyggelse og landskab.

KULTURMILJØETS FORTÆLLING OG VÆRDIER

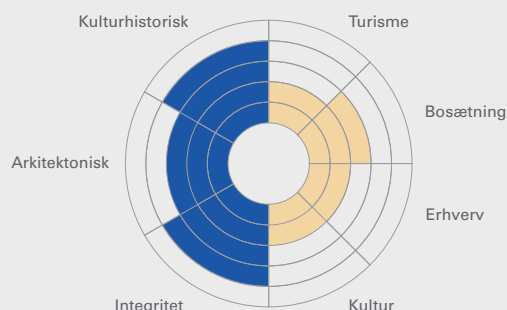
Vitved er et kulturmiljø med en stærk fortælling om fortelandsbyens stjerneudskiftning i forbindelse med ophævelsen af Skanderborg Ryttergods og landboreformerne i 1700-tallet. Landsbyens velbevarede grundstruktur, tilstedende landskaber og bebyggelse bidrager til kulturmiljøets høje integritet og kulturhi-

Kulturmiljøet udgøres af Vitved landsby med ejerlaug, der strækker sig langs Pilbrodalen og ned til Solbjerg-Stilling Sø. Landsbyen ligger højt placeret i landskabet med Vitved Kirke, som det højeste punkt. Landsbystrukturen og udskiftningsfiguren er velbevaret.

Kommune:	Skanderborg Kommune
Omfang:	Kulturmiljø nr. 4
Kategori:	Bymiljø - Landsby
Udpeget i kommuneplan:	Ja
Adgangsforhold:	Offentlig adgang

- VÆRDISÆTNING
- EGENSKABER

VITVED

storiske værdi. Landsbyen ligger karakteristisk og højt i landskabet med en markant grænse mellem landsby og agerland, udsigtslinjer og med Vitved Kirke placeret markant i landsby og landskab. Flere af gårdbebyggelserne med udlænger er af høj arkitektonisk værdi.

BÆRENDE ELEMENTER

Vitveds kulturmiljø udgøres af den historie, de praksisser og forbindelser, som knytter sig til landskaber, strukturer, tformer og materialer, der også bidrager til de oplevede kvaliteter og atmosfærer i landsbyen. Kulturmiljøets bærende elementer er den bevarede landsbystruktur, udskiftningsfiguren, den slyngede Vitvedgade, grusvejene langs stjernefigurens synlige skel, samt den klare grænse mellem landsby og landbrugsjord, som er vigtige bindeled mellem landskab og landsby samt nutidig og tidligere praksis i landbruget. Gadekæret og dets placering i midten af landsbyen, Vitved Kirke på toppen af Vitvedgade og de ubrudte udsigtslinjer er vigtige for den landskabelige sammenhæng mellem landsbyen og landskabet. De velbevarede gårde, deres formgivning, materialer og anlæg med udlænger, gårdspladser, haver og marker samt den ældre beplantning er ligeså bærende elementer i kulturmiljøet. Vitveds fortælling understøttes endvidere af den forsatte landbrugsdrift, som dog er begrænset. Forsamlingshuset, Dammen og kirken er vigtige fysiske omdrejningspunkter og samlingssteder, der forsat understøtter landsbyfællesskabet, ligesom landsbyens mange traditioner, foreninger og interessegrupper er medvirkende til den daglige vedligeholdelse af kulturmiljøet. Mange beboere i Vitved har et stærkt tilknytningsforhold til landsbyen og landskabet gennem mange slægtled eller gennem landsbyens aktive fællesskab og den stedsidentitet, som byens klare afgrænsning, struktur, kultur og traditioner understøtter. Denne immaterielle kulturarv er

Vitved Kirke er sammen med Dammen et pejlemærke i landsbyen både landskabeligt, historisk, socialt og strukturelt.

knyttet til Vitveds fysiske struktur, bebyggelse og organisering. De bevarede gårde med avlsbygninger, de ældre huse som skolerne, forsamlingshuset og disse bygningers materialeholdning, kirken, beplantningen, byens haverum og Vitvedgade er alle vigtige for oplevelsen af Vitveds atmosfære som en levende, men historisk landsby.

KULTURMILJØETS EGENSKABER

Vitveds placering i landskabet, tæt på Pilbrodalen og Stilling-Solbjerg Sø samt i kort afstand til både Skanderborg og Aarhus, gør landsbyen attraktiv at flytte til. Dog har landsbyen ikke længere skole, boligtypeudbuddet er begrænset og den bærende fortælling er sårbar over for yderligere udstykning. Landskabet omkring Vitved er et potentielt udflugtsmål, men ikke oplagt som reel turismdestination ligesom landsbyen i dag har begrænset betydning for kulturformidling.

BEMÆRKNINGER OG VARETAGELSE

Vitveds bebyggelser er overvejende velholdte. Flere af de bevarede gårde har avlslænger, som ikke længere indgår i landbrugsdrift, men som er vigtige elementer i kulturmiljøet og derfor bør vedligeholdes og bevares. Den bærende fortælling understøttes af den bevarede landsbystruktur, gadekæret, stjerneudskiftningen og den karakteristiske overgang fra landsby til landskab, der alle er elementer, som er sårbare over for udstykninger til nybyg eller store ændringer i landsbybebyggelsens højde, skala og materialebrug.

De bevarede gårde, deres materialeholdning, arkitektur og den praksis, der knytter sig til disse, er vigtige for varetagelsen af kulturmiljøet og Vitveds bærende fortælling.

HØJVANGENS TORV

Skanderborg Gymnasium er tegnet af arkitekterne Friis og Moltke i 1971 og opført i brutalistisk stil i tæt samspil med landskabet.

BESKRIVELSE

Kulturmiljøet omkring Højvangens Torv omfatter Skanderborg Gymnasium (1971) med haller, Niels Ebbesen Skolen (1973), Vandkunst og -bassiner, Højvangens Center, svømmehallen, dele af Bystien samt Skolestien og parkeringspladsen. Det planlagte bykvarter blev anlagt nordøst for Skanderborg by i 1970'erne, efter byen havde haft stor tilvækst i løbet af 1960'erne. Området bærer præg af tidens idealer for separeret fodgænger- og biltrafik samt en gennemgående brutalistisk arkitektur.

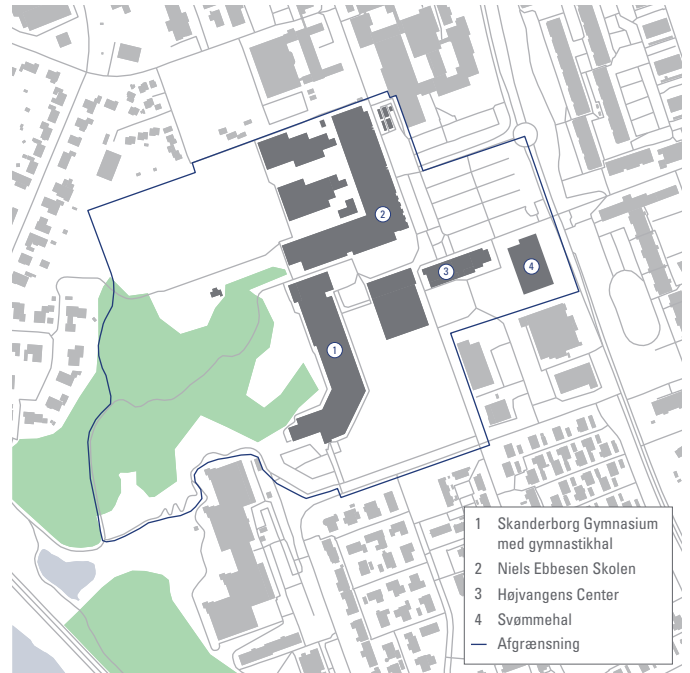
Området er struktureret med parkering og ankomstplads i forbindelse med butikscenter, svømmehal og stiforbindelser til de omkringliggende boligområder. Herfra fører trapper og stiforbindelser gennem det faldende landskab til uddannelsesinstitutionernes grønne og rekreative arealer mod vest. Landskabet er særligt karakteristisk og kuperet mod sydvest, hvor det træbevoksede areal strækker sig ned mod Skanderborg Sø.

KULTURMILJØETS FORTÆLLING OG VÆRDIER

Højvangens Torv udgør et nyere kulturmiljø med en stærk fortælling om velfærdssamfundets planlagte bykvarterer. Den velbevarede byplan med institutioner og funktioner udgør en aflæselig helhed med høj kulturhistorisk værdi. Samtidig rummer kulturmiljøet væsentlige arkitektoniske værdier i form af brutalistiske bygningsværker, udført i tæt samspil med landskabet, hvilket Skanderborg Amtsgymnasium af Friis og Moltke er et glimrende eksempel på. Også Niels Ebbesen Skolen, tegnet af Sparre og Strange, er tilpasset landskabet. Skolebebyggelsen er opført i rødbrune tegl med partier i beton og flade tage. Området forbindes af sti- og trappeforbindelserne gennem det faldende landskab og sammenhængen understøttes af belægninger og materialeholdning i såvel udearealer og bygninger.

BÆRENDE ELEMENTER

Kulturmiljøets bærende elementer knytter sig organiseringen af kvarteret med de oplevelsesrige byrum, stiforbindelser og arkitekturen, der er tilpasset det naturlige fald i landskabet og dermed

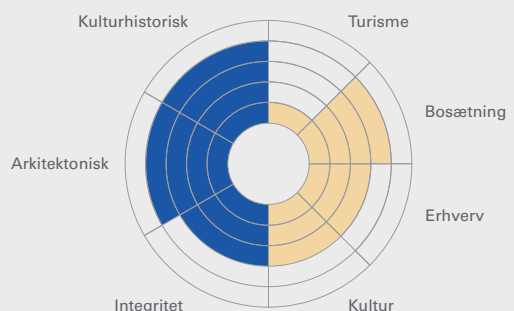

Kulturmiljøets bærende elementer er Skanderborg Gymnasium med gymnastikhall, Niels Ebbesen Skolen, Højvangens Center og Svømmehal. Vest for gymnasiet er et grønt område med en skulpturpark med værker af Jørgen Rønau.

Kommune:	Skanderborg Kommune
Omfang:	Kulturmiljø nr. 26
Kategori:	Offentlig service/Skole og uddannelsesinstitution
Udpeget i kommuneplan:	Nej
Adgangsforhold:	Offentlig adgang

● VÆRDISÆTNING

● EGENSKABER

HØJVANGENS TORV

fremstår lav og ydmyg omkring torvet. Sammenhængen med landskabet, de grønne arealer og elementer som vandkunsten og vandbassinerne, det tidstypiske arkitektoniske udtryk og materialeholdningen i bygninger og belægninger, udgør også bærende elementer. Kulturmiljøets bærende fortælling understøttes endvidere af de endnu aktive undervisningsinstitutioner, butikcenter og svømmehal.

KULTURMILJØETS EGENSKABER

Højvangens Torvs uddannelsesinstitutioner, offentlige tilbud samt butikstorvet skaber et stærkt grundlag for bosætning omkring kulturmiljøet. Det lægger samtidig op til erhverv og kulturelle aktiviteter, som kan knyttes an til disse institutioner.

BEMÆRKNINGER OG VARETAGELSE

Lokalplan 1181 (Udvidelse af Skanderborg-Odder Center for Uddannelse (SCU) og Skanderborg Svømmehal ved Campus Skanderborg) har overlap med kulturmiljøets afgrænsning mod øst. Ved en eventuel udvidelse af uddannelsescenteret og svømmehallen er det vigtigt, at den nye bebyggelse tilpasses den eksisterende arkitekturs tidstypiske udtryk, bebyggelsesstruktur, højde og materialeholdning. Det anbefales, at der udføres en SAVE-analyse af kulturmiljøets bebyggelse.

Landskabets fald optages af trappeforbindelser og bygningskroppe. Materialeholdningen i bygninger og belægninger medvirker til oplevelsen af et sammenhængende kulturmiljø

Den brutalistiske arkitektur fremstår karakteristisk i sin form og materialitet. Blank mur, rå beton, glas og stål præger kulturmiljøet Højvangens Torv. De mange uddannelsesinstitutioner, der ligger i og omkring Højvangens Torv, udgør tilsammen et levende kulturmiljø.

Rå overflader, adskilte trafikale systemer og grønne områder præger kulturmiljøet Højvangens Torv.

VESTERGADE

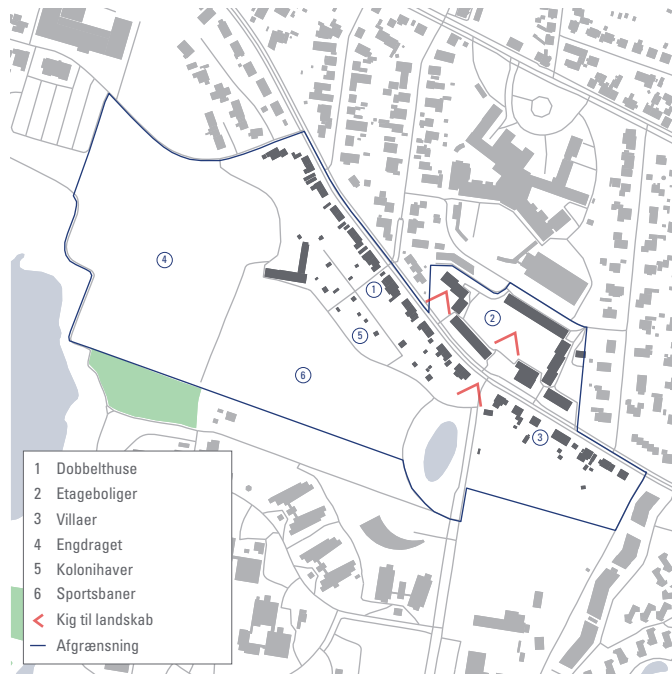
Kulturmiljøet Vestergade fremtræder med et sammenhængende arkitektonisk udtryk. Skaleringen og placeringen af boligbebyggelserne er tilpasset det faldende landskab og fremhæver Vestergades bugtede forløb.

BESKRIVELSE

Kulturmiljøet Vestergade strækker sig på den sydlige side af Vestergade fra Birkevej i nordvest til Sølundsstien mod sydøst. Længst mod Birkevej ligger en række ensartede 1½ etages dobbelthuse.

På den modsatte side af Vestergade ligger den 2½-3½ etager høje boligbebyggelse Vestervang, hvor terrænet stiger kraftigt mod nordvest. Etageboligernes blokke er placeret omkring grønne fællesarealer og så flest mulige lejligheder har udsigt over engdraget og mod Dyrehaven hen over de foranliggende, lave dobbelthuse. Vestervang er ligesom dobbelthusene opført i røde teglsten med røde tegltage. Facaderne opdeles af frontispicer med indeliggende altaner og havde oprindeligt værn i mønsterpræget beton, men nu i glas. Alle bygningerne er tegnet af den lokale arkitekt Johan Schmidt og opført som almene boliger i perioden 1942 frem mod 1960'erne. Bebyggelsen skulle imødekomme den stigende boligmangel, der opstod i forlængelse af 2. Verdenskrig. De almene boliger i begyndelsen af 1910'erne og frem mod slutningen af 1940'erne lå typisk tæt på de ældre bykerner, som det også er tilfældet i Vestergade. Arkitekturen er tidstypisk for perioden i form af Vestervangs opløste karréstruktur omkring grønne fællesarealer, de lave garagebebyggelser, materialeholdningen, orienteringen af altaner og opholdsrum efter sollyset, bygningsdetaljer som tagudhæng med synlige spærender, trapper i beton og hvidmalede vinduer. Bebyggelsen er typisk for 1940'ernes almene boliger opført med mindre lejligheder i blokkene, mens dobbelthusene var tiltænkt børnerige familier.

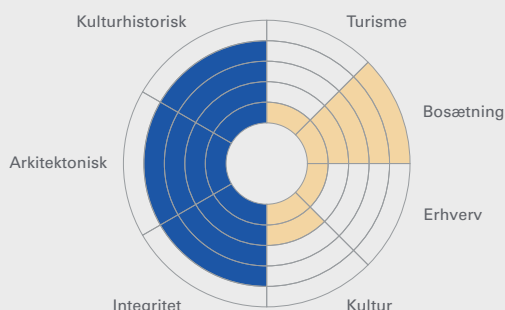
På den sydlige side af Vestergade, mellem Sølundsvej og Sølundsstien, er et dobbelthus og en række af murede villaer med tegltage, der modsat dobbelthusene vender gavlene mod gaden. Dobbelthusene og villaerne ligger hævet over engdraget og har mindre forhaver og dybe baghaver ud mod det faldende landskab. Placeringen af dobbelthusene og villaerne bidrager til et karakteristisk gavlmotiv, der understreger Vestergades bugtede forløb og husene udgør en veldefineret kant og afgrænsning af

Kulturmiljøet består af dobbelthuse, villabebyggelse og etageboligbebyggelsen Vestervang. Indenfor afgrænsningen ligger endvidere kolonihaver, sportsbaner og engdragets rekreative, grønne område.

Kommune:	Skanderborg Kommune
Omfang:	Kulturmiljø nr. 31
Kategori:	Bymiljø - Boligkvarter
Udpeget i kommuneplan:	Nej
Adgangsforhold:	Offentlig adgang

- VÆRDISÆTNING
- EGENSKABER

VESTERGADE

boligkvarteret mod engdraget, der er synlig fra Sølund. Fra Vestervangs etageboliger og mellem dobbelthusene er der udsigtslinjer ud over søerne og engdraget.

KULTURMILJØETS FORTÆLLING OG VÆRDIER

Kulturmiljøet udgør en stærk fortælling om etableringen af velfærdsstaten og opførelsen af almene boliger i kølvandet på bolig-manglen efter 2. Verdenskrig. Vestergade fremstår velbevaret og med høj integritet, arkitektonisk og kulturhistorisk værdi. Området er homogent og opleves sammenhængende i kraft af det ensartede, tidstypiske arkitektoniske udtryk og den fine tilpasning til landskabet. Forbindelsen til engdraget, de grønne fællesrum, haverne, de store vinduespartier og orienteringen af boligerne, vidner om datidens voksende fokus på lys og adgang til grønne arealer i de nye almene boligbebyggelser.

BÆRENDE ELEMENTER

Vestergades kulturmiljø udgøres af den historie og de praksisser og forbindelser, som knytter sig til landskaber, strukturer, former og materialer, der tilsammen bidrager til de oplevede kvaliteter og atmosfærer i kvarteret. Kulturmiljøets bærende elementer knytter sig til de lave villaer og dobbelthusenes placering ud mod engdraget samt til placeringen af boligblokkene omkring de grønne arealer i det kraftigt stigende terræn mod nord. Også blokkenes orientering mod landskab og sollys er vigtig for den bærende fortælling sammen med de ældre træer og beplantning, de tidstypiske arkitektoniske bygningsdetaljer og materialeholdningen, der går igen i både dobbelthuse, etageboliger og villaer og bidrager til en sammenhængende helhed.

Doppelthusene er tilpasset det faldende terræn og fremtræder med et enkelt arkitektonisk udtryk med næsten ubrudte sadeltage i rødt tegl, synlige spærender, hvidmalet træværk og trapper i beton.

De forskellige typer og størrelser af almene boliger med fælles og private grønne områder, de bevarede garagebygninger og stiforbindelserne gennem bebyggelsen er vigtige elementer, der understøtter oplevelsen af et alment boligmiljø fra 1940'erne og 1950'erne, der forsat er et attraktivt boligområde i dag.

Kulturmiljøet er et markant og karakteristisk boligområde i byen. Det kan opleves på afstand som en markant profil samt som et levende boligområde tæt på bykerne, skole, kolonihaver og sportsarealer. Boligernes indbyrdes hierarki, organisering, arkitektoniske udtryk og materialeholdning er bærende for oplevelsen og den daglige brug af kulturmiljøet.

KULTURMILJØETS EGENSKABER

De arkitektoniske kvaliteter og planlægningsmæssige principper gør Vestergade til et attraktivt boligområde med fine udearealer og udsigt mod Dyrehaven. Vestergadebebyggelsens placering og tilpasning til landskabet, den korte afstand til Skanderborg og stiforbindelserne til engdraget medvirker også til området som attraktivt for bosætning.

BEMÆRKNINGER OG VARETAGELSE

Vestervang renoveres i løbet af 2024. Området er i øvrigt velholdt og velbevaret, og der bør ved fremtidige ændringer tages vare på kulturmiljøets sammenhængende arkitektoniske udtryk, den eksisterende skala, organisering, bebyggelsehierarkiet, de tidstypiske detaljer, den originale materialeholdning samt de grønne rum mellem bygningerne. Der er ved at blive udarbejdet en bevarende lokalplan for området.

Vestervang stod før renovering med markante frontispicer med indeliggende altaner og værn i mønsterpræget beton. Blokkene i forskellige længder er organiseret omkring de fælles grønne arealer og tilpasset det stærkt stigende landskab.

ADELGADE- OG BORBERGGADEKVARTERET

Skæve tage, pudsede mure, bindingsværk og traditionelle bygningsmaterialer kendetegner husene i Borberggade.

BESKRIVELSE

Adelgade- og Borberggadekvarteret er Skanderborgs ældste byområde og var i 1500-tallet Skanderborgs eneste gader. Gaderne hed tidligere Storegade og Lillegade og husede byens palette af beboere fra præst, borgmester, byfoged, politi- og amtsmand i Storegade (nu Adelgade) til fattige arbejdere, håndværkerfamilier, småhandlende og købmænd i Lillegade (nu Borberggade). Den hierarkiske befolkningsstruktur kan stadig aflæses i husenes skala, materialebrug, størrelse, arkitektoniske udtryk og placering. Hierarkiet ses også i grundenes størrelser, hvor de store repræsentative ejendomme ligger med store grunde ned mod Lillesø, og de små huse i Borberggade har mindre gårdmiljøer og -haver. Borberggade består udelukkende af boliger, mens Adelgade har blandet bolig og erhverv. Kvarteret ligger op ad bymidten og rekreative områder i Dyrehaven og langs Skanderborg Sø.

KULTURMILJØETS FORTÆLLING OG VÆRDIER

Kulturmiljøet er Skanderborgs ældste gader og fremstår med høj integritet med en stærk fortælling om de bolig mønstre og klasseforskelle, der fandtes helt tilbage fra 1500-tallet, og da Skanderborg etablerede sig som købstad, hvilket stadig kan opleves i kulturmiljøet i dag. Det ses særligt i husenes skala, gadernes bredde, grundenes størrelser samt i bygningernes udsmykning, ornamentering og materialebrug, der varierer væsentligt mellem de to gader. Den velbevarede gadestruktur og de ældre huse har høj kulturhistorisk og arkitektonisk værdi. Således repræsenterer kulturmiljøet både fortællingen om boligstandarder, bystruktur og sociale forhold som fordelingen af beboere i købstaden samt spændet og relationerne mellem rig og fattig.

BÆRENDE ELEMENTER

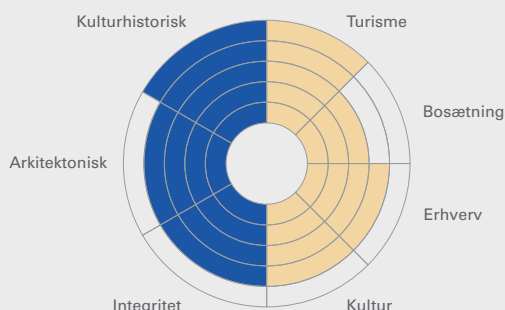
Borberggades arkitektonisk ydmyge boliger på forholdsvis små grunde samt Adelgades større ejendomme, repræsentative boliger, som præstegård og amtsgård, repræsenterer tilsammen historien om købstadens opståen og udvikling. På trods af, at historien i Adelgade-Borberggadekvarteret går tilbage til 1500-tallet, er bygningerne i kulturmiljøet opført fra 1600-tallet og frem til i dag. Der er således sket en udskiftning i bygningsmassen siden købstadens

Kulturmiljøet udgør Adelgade og Borberggade samt matrikler. I Adelgade ligger præstegården, amtsgården, det tidligere rådhus og politistation. De to gader deler bagårdsmiljø, der er indrettet til private haver, værksteder og rekreation.

Kommune:	Skanderborg Kommune
Omfang:	Kulturmiljø nr. 33
Kategori:	Bymiljø - boligområde
Udpeget i kommuneplan:	Ja
Adgangsforhold:	Offentlig adgang

- VÆRDISÆTNING
- EGENSKABER

ADELGADE- OG BORBERGGADEKVARTERET

oprindelse, dog alle inden for den eksisterende og oprindelige gadestruktur, og det er således udviklingen af købstaden, der er repræsenteret i de bevarede gader. Små byhuse, skalaen i både hushøjder og gadernes bredde samt anvendelsen af traditionelle materialer understøtter kvarterets historie og viser tydeligt de to gaders forskelligheder, som tilsammen repræsenterer et stykke tidlig købstadshistorie. I 1500-tallet var begge gader jordveje, og først senere blev gaderne belagt med store sten, siden brolagt og herefter asfalterede.

Der er i dag kommet nyere bebyggelser til i Adelgade, men der er også forsat bevaret repræsentative bygninger, som præstegården samt erhverv, hvilket understøtter den bærende fortælling. Borberggade er i dag en boliggade og har dermed mistet sin handels- og håndværkerhvervsmæssige funktion, men der er forsat små gårdmiljøer, der i dag primært bruges rekreativt samt til private udhuse og værksteder. Adelgade og Borberggade deler baggårde/baghaver/gårdmiljøer og har dermed en visuel og en fysisk forbindelse med hinanden. Adelgade er en større gade og en del af vejstrækningen fra Dyrehaven til bymidten, mens Borberggade er en mindre ensrettet gade parallel med Adelgade, og gaderne har forsat hver sin karakter. Borberggade har en klar geografisk afgrænsning, egen beboerforening og dertilhørende fællesskab med både formelle og uformelle møder, der typisk finder sted på gaden. Adelgade er derimod en del af et længere vejforløb, der mod syd fører til Slotsolmen og mod nord til handlegaden, og fællesskabet har her karakter af nære naboskaber, som det kendes fra større bygader. Trods de to gaders forskellige karakter repræsenterer de tilsammen Skanderborg bys ældste historie. Det opleves i gadernes forløb og sammenhænge og i særdeleshed i den kontrast, de begge skaber til omkringliggende nybyggeri, hvilket blandt andet ses i Adelgade og Asylgade, omkransende det tidligere rådhus og politistation. Også skalaen er karakteristisk i de to gader. Borberggade er en ensrettet, smal gade med lave huse typisk i 1,5 etager, der i en stor del af gaden er bygget sammen i en husrække. I Adelgade er der også sammenbyggede huse, men her er mange af husene 2,5 etager. Her findes også flere fritliggende huse, der er betydeligt større end husene i Borberggade. Både i Borberggade og Adelgade er husene farverige, og den grønne beplantning omkring husene, på gader, i haver og baggårde spiller en vigtig rolle i oplevelsen af et historisk og aktivt kvarter.

KULTURMILJØETS EGENSKABER

Området er i dag et særdeles attraktivt boligkvarter i Skanderborgs bymidte med nærhed til byens handelscentrum, vand og grønne områder samt en markant kontrast til de nyere opførte boligkomplekser, der skyder op i og omkring centrum. Kulturmiljøet er bevaret i sin oprindelige struktur og arkitektoniske udtryk trods udskiftninger af bygninger gennem tiden, og det er sårbart over

for tilføjelser af ny bebyggelse. Kulturmiljøet er også et attraktivt område at besøge for turister og har potentiale for kulturformidling. Adelgades sammenhæng med Skanderborgs handelscentrum giver også gode muligheder for at drive erhverv.

BEMÆRKNINGER OG VARETAGELSE

Kulturmiljøet anbefales bevaret i både skala, arkitektonisk udtryk og materialeholdning, så fortællingen om Skanderborg som en gammel og driftig købstad opretholdes. En overvægt af bygningerne i både Adelgade og Borberggade er SAVE-vurderet og udpeget som bevaringsværdige, mens enkelte bygninger i Adelgade er fredet. Det vurderes, at kvarteret er sårbart over for nedrivninger, ændringer i skala og huller i husrækkerne. Det anbefales, at der ved fremtidige planer for kvarteret tages hensyn til helheden og den historiske, strukturelle og arkitektoniske sammenhæng mellem de to gader.

I Adelgade er mange af husene store og afspejler velstand i arkitekturen med bearbejdede bygningsdetaljer og store vinduespartier. De fleste bebyggelser i den sydlige del af gaden har forhaver.

Port i Adelgade mod baggården. Nærheden til grønne områder og søen ses i baggrunden.

